

Korrupsjon i offentlige anskaffelser

*En studie av revisors begrensninger belyst av økonomisk
litteratur*

Tiril Malene Bråthen Tjørswaag

Veileder: Tina Søreide

Masterutredning i regnskap og revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer innestår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

0.1 Sammendrag

I denne oppgaven undersøker jeg revisors begrensninger i å avdekke korrupsjon i offentlige anskaffelser. Jeg beskriver anskaffelsesprosessen og revisors prosedyrer i offentlig revisjon. Utgangspunktet for forståelsen av korrupsjonsrisiko er økonomisk litteratur. Jeg benytter en prinsipal-agentmodell for å forstå risikoen som følger av organiseringen i det offentlige og en auksjonsmodell for å forstå den korruperte byderens adferd i anbudskonkurranser.

Implikasjonen fra prinsipal-agentmodellen er at revisor sannsynligvis vil underestimere korrupsjonsrisikoen og iboende risiko i virksomheten som revideres. Dette vil videre føre til at revisor ikke foretar den nødvendige kontrollen for å skaffe tilstrekkelig bevis for at korrupsjon ikke har funnet sted. Dermed vil korruperte innkjøpere ha incentiv til å ta i mot bestiktelser.

Implikasjonen fra auksjonsmodellen er at revisor bør kontrollere resultatet av anskaffelsen opp mot en referanseverdi av en anskaffelse ved fri konkurranse for å finne avvik som kan skyldes korrupsjon. Siden kommunene nedprioriterer revisjonen med tanke på tildeling av ressurser, vil revisor være begrenset i hvilke revisjonshandlinger hun kan gjøre for å samle tilstrekkelig bevis for at anskaffelsene ikke er foretatt basert på korrupsjon.

Jeg finner at revisors begrensning i å avdekke korrupsjon hovedsaklig er tre faktorer: for lite profesjonell skepsis, mangel på ansvar for å avdekke misligheter og lite ressurser til å gjennomføre ekstra kontroll i revisjonen. Implikasjonen av dette er at det kreves større forståelse for korrupsjonens konsekvenser og kostnader for samfunnet for å finne riktig nivå av kontroll i offentlige anskaffelser.

0.2 Forord

Denne masteroppgaven er et selvstendig arbeid, skrevet som en del av mitt masterstudie i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole i Bergen. Arbeidet med oppgaven har helt klart vært den mest krevende utfordringen så langt i studieløpet. Samtidig har arbeidet med oppgaven vært det mest givende og lærerike jeg har tatt del i, og jeg kommer til å dra nytte av alle erfaringene i mitt siste studieår.

Oppgaven er skrevet i samarbeid med Skatteetaten og Skattesenteret ved Norges Handelshøyskole (The Norwegian center of Taxation). Formålet med deres samarbeid er å gjenoppbygge et forskningsmiljø på skatteunndragelse og etterlevelse i Norge. Jeg vil takke for å ha fått lov til å være en del av denne satsningen.

Det er flere personer som har bidratt på ulike områder av oppgaven. Jeg vil takke Malin Arve, ved Institutt for foretaksøkonomi her på NHH, for å ha involvert seg i oppgaven og hjulpet meg med auksjonsmodellen. Jeg vil takke Harald Alfsen, partner i Inventura AS, for å ha tatt seg tid til å møte meg og svare på spørsmål jeg har hatt om offentlige anskaffelser. Jeg vil også takke Magne Ludvigsen, i seksjonen for IT her ved NHH, som hjalp meg med å løse opp problemer jeg hadde med Scientific WorkPlace.

I tillegg vil jeg takke familie og venner som har støttet meg gjennom hele prosessen.

Til slutt vil jeg rette en spesielt stor takk til min veileder Tina Søreide for et godt samarbeid. Takk for at du har veiledet meg gjennom prosessen med større engasjement, interesse og konstruktive tilbakemeldinger enn jeg kunne ha håpet på.

Contents

1	Innledning	2
2	Anskaffelser, korrupsjonsrisiko og revisors prosedyrer	8
2.1	Korrupsjon og anskaffelser	8
2.2	Anskaffelsesprosessen	13
2.2.1	Avklare behov og planlegge	14
2.2.2	Konkurransgjennomføring	17
2.2.3	Kontraktsoppfølging	19
2.2.4	Korrupsjonsdommer i offentlige anskaffelser	21
2.3	Revisors prosedyre	24
2.3.1	Revisjon i det offentlige	24
2.3.2	Revisjon og misligheter	25
2.3.3	Vesentlighet	26
2.3.4	Revisjonsrisiko	26
2.3.5	Profesjonell skepsis	28
3	Korrupsjonsrisiko knyttet til anskaffelser, belyst i økonomisk litteratur	31
3.1	Innledning	31
3.2	Individets tilbøyelighet	33
3.3	Organisering	37
3.4	Konkurransen	48
4	Revisors begrensninger	59
5	Konklusjon	65
6	Litteraturliste	69

Chapter 1

Innledning

I 2014 ble det foretatt innkjøp i det offentlige for ca. 460 milliarder kroner i Norge (Statistisk sentralbyrå, 2015). Av disse var 280 milliarder foretatt av staten (med forsvar og oljesektoren), mens kommuneforvaltningen og kommunal- og fylkeskommunal forretningsdrift foretok innkjøp for de resterende 180 milliardene. Dette utgjør en andel av BNP (bruttonasjonalprodukt, verdien av varer og tjenester som produseres) på ca. 16% og utgjør store verdier i samfunnet. Siden det er staten som står ansvarlig, er organiseringen av anskaffelsene byråkratisk. En nødvendighet for et effektivt byråkrati er at beslutningsmakt allokeres nedover i hierarkiet. En forutsetning for korrupsjon er at den som mottar bestikkelsen har en gjenytelse å gi den som betaler. Beslutningsmakten til tjenestemannen gir han mulighet til å levere denne gjenytelsen. Gjenytelsen har stor verdi for bedrifter. Følgene av dette er at organiseringen av byråkratiet gir tjenestemenn mulighet til å motta store bestikklser mot innkjøpsrelaterte beslutninger og at bedrifter vil være villig til å betale bestikkelse for å få tildelt kontrakter til store verdier. Dette gjør offentlige anskaffelser

til et område særlig utsatt for korrupsjon.

Korrupsjon er ikke problematisk fordi firmaet betaler agenten en bestikkelse. Problemet er kostnadene dette har for samfunnet, fordi beslutningen til tjenestemannen vises som følge av betalingen og blir ulik det den ellers ville ha blitt ved konkurranse. Tjenestemannen kan tillate en høyere pris, lavere kvalitet eller begge deler, eller levering av varer/tjenester man ikke har bruk for; dette er kostnader som samfunnet må betale.

OECD¹ (2007) har i en bokpublisering om offentlige anskaffelser generalisert flere eksempler på korrupsjon for å illustrere faktiske forhold som kan skje i flere land. Et av disse eksemplene er om en innkjøpsspesialist som hadde jobbet lenge for et byrå og i lang tid mottatt bestikklser fra ulike firmaer for å sikre dem kontrakter til verdier fra 1,000 amerikanske dollar til 1,000.000 dollar (OECD, 2007, s.95). Én byder fikk informasjon som ga den mulighet til å sikre seg kontrakten. Agenten hadde mulighet til å tildele kontrakter alene, gi dem prisbudene fra andre leverandører og gi nøyaktig informasjon om hvor mye de kunne by og fremdeles være konkurransedyktige. Agenten fikk betalt ulike tjenester, reiser og reparasjoner på huset i tillegg til å motta pengeoverføringer. Gjennom tolv år mottok han bestikklser til en verdi av 770,000 dollar som ble holdt skjult gjennom bruk av skjellselskaper. Disse opprettet han i samarbeid med regnskapsføreren sin. Korrupsjonen ble oppdaget som en følge av varsling fra en som mente han levde over evne i forhold til lønnen sin. Han eide blant annet sportsbiler, båt og andre eiendeler av høy verdi.

Det er åpenbart at denne praksisen var ødeleggende for konkurransen i anskaffelsene. Målet med konkurranse er å få de beste alternativene til lavest mulig pris. Som

---

¹The Organisation for Economic Co-operation and Development. På norsk Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling

en følge av korrupsjonen kan det være at kontrakten ble dyrere enn den ville blitt med fullkommen konkurranse. Med informasjonen kunne byderne legge inn anbud rett under de andre anbudene eller på omtrent samme nivå. Uten informasjonen ville kanskje byderen satt budet sitt enda lavere for å få kontrakten. I tillegg er det ikke uvanlig at utførelsen av kontrakten har lavere kvalitet for at byderen skal kunne "tjene inn" bestikkelsen de betalte.

Et annet eksempel er fire agenter som overvåket vedlikehold av kjøretøy (OECD, 2007, s. 97). De mottok bestikklser av lederen i et firma som leverte reparasjonstjenester mot at agentene anbefalte at kontraktene ble tildelt dette firmaet. Fordi kontraktene ble tildelt ofte og var av relativt lav verdi, var overvåkingen av tildelingsprosessen minimal. I tillegg lot agentene firmaet få dekket en andel av bestikkelsene ved å godkjenne fakturaer med oppblåste priser og for arbeid som ikke ble utført. Dette forholdet ble avslørt ved at et annet firma som ønsket å levere slike tjenester varslet om bestikkelsen, og forholdet ble bekreftet ved at en tidligere ansatt fortalte om praksisen til firmaet. Dette eksempelet viser hvordan korrupsjon kan eliminere konkurranse. Det kan føre til at samfunnet må betale for mye og for tjenester som ikke blir utført.

Disse eksemplene beskriver to av mange måter korrupsjon kan foregå på, og viser at det fører til tap for samfunnet. Korrupsjonen er vanskelig å oppdage fordi offeret ikke merker at noe kriminelt har skjedd, og de to som har inngått den kriminelle avtalen vil begge ha incentiver til å holde den skjult og beholde sine gevinster. Fordi det er vanskelig for samfunnet å merke at det har blitt utsatt for korrupsjon, er det viktig at man har god nok kontroll over at innkjøpene gjennomføres på en tilfredsstillende måte. Her kommer revisor inn i bildet. Det er ledelsens ansvar, både i privat og statlig sektor, å utarbeide regnskapet

på en tilfredsstillende måte slik at det gir et riktig bilde av den økonomiske situasjonen. Revisor skal gi trygghet til brukerne av regnskapet om at dette er tilfellet. Dersom offentlige anskaffelser bygger på korruperte avtaler og tildelinger av kontrakter, vil ikke regnskapet gi et riktig bilde av situasjonen. Offentlige anskaffelser reguleres av anskaffelsesloven og det er strenge prosedyrer for hvordan anskaffelsen skal gjennomføres. Bakgrunnen for loven er at det er folkets penger, og folket skal kunne ha tillit til statens pengebruk. Siden offentlige anskaffelser ikke er regulert av markedskrefter i samme grad som beslutninger tatt i det private, har man regler og retningslinjer for å skulle sikre effektiv bruk av ressurser. Som en følge av dette vil revisor i stor grad basere sin revisjon på om disse reglene og retningslinjene har blitt fulgt. Problemet med dette i forbindelse med korrupsjon er at mens prosedyrene har blitt fulgt, eller tilsynelatende har blitt fulgt, kan det i virkeligheten ligge korruperte beslutninger bak.

Dermed kan man lure på om kontrollen i norske anskaffelser i for stor grad baserer seg på etterfølgelse av prosedyre og tillit til ledelse og innkjøpere. Det er naturlig å tenke at en forståelse for mekanismene bak korrupsjon vil bidra til en mer effektiv utarbeidelse av tiltak for å avskrekke og avdekke korrupsjon. En enkel måte å skaffe seg denne kunnskapen ville være å se på domsavsigelser i forbindelse med korrupsjon. Dette vil gi en god forståelse av de sakene som er avdekket, og kan føre til bedre teknikker og forståelse for hvordan det er mulig å skjule korrupsjonen. Det vil imidlertid ikke gi en god nok forståelse for korrupsjon som et generelt problem i alle offentlige anskaffelser. Man vet hvor mange saker som er avdekket, problemet er at man ikke vet hvor mange saker som fremdeles holdes skjult. Det kan være store mørketall og store beløp av samfunnets penger som misbrukes hvert år. Er

eventuelt alle tilfeller av korrupsjon faktisk oppdaget? Dette er lite trolig, men problemet er at man ikke kan vite med sikkerhet hvor utbredt korrupsjon er. Dermed blir det heller ikke riktig å basere kunnskapen sin kun på de sakene som er avdekket. Det kan tyde på at for å få en bedre kontroll over korrupsjon, trenger man en bedre forståelse av mekanismene som ligger bak.

I økonomisk litteratur blir slike mekanismer i stor grad vurdert, noe som vil si at den økonomiske litteraturen kan belyse utfordringer man har med kontroll av korrupsjon. Målet med denne oppgaven er å være et bidrag til å belyse svakheter som eksisterer ved revisors prosedyrer med hensyn til korrupsjon i offentlige anskaffelser. I kapittel to forklarer jeg anskaffelsespraksis og -regler og korrupsjonsrisiko i de ulike fasene av anskaffelsesprosessen. For å illustrere dette presenterer jeg to eksempler fra norske korrupsjonsdommer. Jeg finner også hva revisors prosedyrer typisk vil handle om i offentlig revisjon, med tanke på offentlige anskaffelser. Forklaringen av revisors prosedyrer er i stor grad basert på revisjon av kommunal og fylkeskommunal virksomhet. Funnene i oppgaven vil imidlertid også gjelde for riksrevisjonen da retningslinjene baserer seg på samme internasjonale standarder. I oppgaven vil jeg referere til revisor, byder og ledelse som "hun" og agenten som "han". I kapittel tre ønsker jeg å finne korrupsjonsrisiko knyttet til offentlige anskaffelser belyst av økonomisk litteratur. Jeg har med en litteraturgjennomgang, men vil presisere at dette ikke er en fullstendig gjennomgang av den økonomiske litteraturen. Risikoen som følger av den byråkratiske organiseringen vises i en prinsipal-agentmodell hentet fra Toke Aidt (2003). Risiko i konkurransen vises i en first-price sealed-bid auksjonsmodell. Modellen brukt i denne oppgaven er en kjøpsmodell, med utgangspunkt i Malin Arves forelesningsslides av

en salgsmodell (2015). Kjøpsmodellen og salgsmodellen er i stor grad sammenfallende, men siden utgangspunktet er slides fra en forelesning, er det noen mellomledd og utregninger jeg har tatt med som ikke vises i salgsmodellen. I kapittel fire vil jeg, basert på funnene i oppgaven, diskutere revisors begrensninger i kontroll av korrupsjon i offentlige anskaffelser. Til slutt vil jeg presentere en konklusjon.

Chapter 2

Anskaffelser, korrupsjonsrisiko og revisors prosedyrer

2.1 Korrupsjon og anskaffelser

Transparency International (2016) har en folkelig definisjon av korrupsjon som "misbruk av makt i betrodde stillinger for personlig gevinst". Som en følge av dette vil en offentlig tjenestemann som mottar en bestikkelse mot å bruke sin beslutningsmakt på en bestemt måte, ha begått en korrupt handling. Korrupsjon styrer typisk goder mot dem som betaler bestikklser, i stedet for mot dem som formelt har rett på godene. Det vil si at korrupsjon forstyrrer vurderingen av hvem som kvalifiserer til å motta godene (Søreide, 2016, s. 41). Disse godene vil i offentlige anskaffelser være kontrakter, og korrupsjonen vil være direkte ødeleggende for konkurransen og likebehandlingen man ønsker å ha for å sikre effektiv allokering av kontraktene.

I Norge er gjeldende internasjonale bestemmelser (fra blant annet Europarådet og OECD) ratifisert og implementert, og korrupsjon reguleres i straffeloven. Den rettslige definisjonen er, jfr. straffeloven (strl.) §276 "å gi eller tilby eller motta eller akseptere for seg selv eller andre, en utilbørlig fordel i anledning utøvelsen av stilling, verv eller utføringen av oppdrag"

Utilbørlig forklares i Ot.prp nr. 78, 2002-2003 s.34-35 som at det skal foreligge et klart klanderverdig forhold. Det innebærer en totalvurdering av situasjonen der det til syvende og sist er domstolene, basert på oppfatningen i samfunnet, som trekker grensen for hva som er en lovlig eller ulovlig handling. Størrelsen på bestikkelsen må vurderes mot den personlige økonomien til den som mottar bestikkelsen og ikke størrelsen på kontrakten han tildeler. Dersom man dømmes for korrupsjon kan man straffes med bot eller fengsel inntil 3 år jfr. strl. §276 a eller 10 år for grov korrupsjon jfr. strl. §276 b. Siden både den som betaler bestikkelsen og den som mottar bestikkelsen kan straffes, vil begge parter ha incentiver til å holde korrupsjonen skjult. Samtidig vil det være vanskelig for offeret (samfunnet) å oppdage at det har blitt utsatt for noe kriminelt og blitt fratatt gevinster. Det er dermed tvilsomt at offeret kan bidra til sakens oppklaring.

Det står i formålsparagrafen (§1) i loven om offentlige anskaffelser (anskaffelsesloven), at regelverket skal "sikre mest mulig effektiv ressursbruk ved offentlige anskaffelser basert på forretningsmessighet og likebehandling". Offentlige anskaffelser styres i utgangspunktet ikke av markedskrefter i samme grad som i det private. Reglene skal dermed sikre at kontraktene tildeles på bakgrunn av konkurranse og likebehandling av konkurrentene, slik at man finner den beste og billigste løsningen. Dette kommer også tydelig frem fra grunn-

leggende krav i anskaffelsesloven §5 første ledd, der det står "oppdragsgiver skal opptre i samsvar med god forretningsskikk, sikre høy forretningsetisk standard i den interne saksbehandling og sikre at det ikke finner sted forskjellsbehandling mellom leverandører". Dermed fremkommer det både av straffeloven og anskaffelsesloven at kontrakter ikke skal tildeles på bakgrunn av bestikkelser.

Pliktene man har ved gjennomføring av anskaffelsene reguleres av forskrift om offentlige anskaffelser (heretter FOA). FOA består av fem deler, der anskaffelser innen ulike terskelverdier reguleres av ulike deler. Dette gjelder ikke for anskaffelser under 100.000 kroner ekskl.mva., da disse er unntatt regelverket for offentlige anskaffelser. For anskaffelser mellom 100.000 og 500.000 kroner ekskl.mva. er det tilstrekkelig å følge bestemmelsene i del I. Dette er alminnelige bestemmelser som også gjelder for de andre anskaffelsene, uansett verdi. Anskaffelser mellom 500.000 kroner ekskl.mva. og gjeldende EØS-terskelverdi¹, er underlagt bestemmelsene i del II. Gjennom EØS- og WTO-avtalene² er Norge forpliktet til å følge bestemte retningslinjer ved anskaffelser over EØS-terskelverdiene, disse retningslinjene står i del III i FOA.

De direkte følgene av korrupsjon i offentlige anskaffelser kan forstås ved å vurdere hvordan korrupsjon endrer fordelingen av goder og/eller øker kostnader (Rose-Ackerman,

---

¹En liste over statlige myndigheters EØS-terskelverdier (altså ikke fullstendig) (Nærings- og fiskeridepartementet, 2016):

Vare-og tjenestekjøp: 1,1 millioner

Forsknings-og utviklingstjenester, uprioriterte tjenester og visse forsvarskontrakter: 1,75 millioner

Bygge- og anleggskontrakter: 44 millioner

Veildende kunngjøring om vare-og tjenestekjøp: 6 millioner

Delarbeid som kan unntas EØS-kunngjøring:

Tjenester: 650.000

Bygg- og anlegg: 8,4 millioner

²EØS-avtalen regulerer Norges tilgang på det europeiske markedet, WTO bestemmer de internasjonale kjøpereglene for handelen mellom Norge og resten av verden (Regjeringen, 2015)

1999). Disse følgene er systematisert i en tabell som vist under.

		Type fordeling	
		Kvalifikasjonstyrt	Tilgjengelig for alle
Grad av knapphet	Begrenset	A. Offentlig anskaffelse, organtransplantasjon	B. Rutinemessige helsetjenester, offentlig parkering
	Mye	C. Førerkort, skattefradrag	D. Passfornyelse, tilgang til offentlig skole

Figur 1: Direkte konsekvensene av korrupsjon. Hentet fra "Corruption and criminal justice", Søreide, T. 2016

Goder som er begrenset og tilgjengelig for alle kan bli dyrere som følge av korrupsjon. Økte kostnader kan føre til at de som ikke kan betale den ekstra kostnaden, ikke får benyttet seg av tjenesten. Dette strider mot en av de grunnleggende tankene ved velferdsstaten, nemlig at tjenester skal sikres for alle i samfunnet og ikke fordeles basert på betalingsevne.

Tjenester som skal være tilgjengelig for alle plasseres i kategori D. Dette inkluderer blant annet fornyelse av pass. Korrupsjon fører til at goder fordeles til en høyere pris, og den direkte konsekvensen er at kostnaden for godet øker. I kategori C er det ingen begrensning av godet, men det fordeles basert på kvalifikasjoner. Korrupsjon vil dermed føre til at noen som ikke kvalifiserer seg likevel mottar godet. Et eksempel kan være førerkort. Dersom man kan gi bestiktelser for å få sertifikatet, vil man få bilister i trafikken som ikke oppfyller kravene for å kjøre bil. Indirekte kan dette få store konsekvenser.

Offentlige anskaffelser kan plasseres i kategori A, der godet er kvalifikasjonsstyrt og begrenset. Dersom kontrakter tildeles basert på bydernes villighet til å betale bestikklser i stedet for kvalifisering gjennom konkurranse, er konsekvensen for samfunnet både høyere pris for kontrakten og at den byderen som best kvalifiserer seg til kontrakten, ikke får den. Søreide (2016) bemerker at konsekvensene avhenger av hvor knappe godene er: Jo knappere de er, dess mer verdifulle er beslutningene om hvem som får godene. Høyere villighet til å betale bestikklser for å få godene, gjør korrupsjon mer attraktivt for beslutningstageren. Omfanget av konsekvensene avhenger av den spesifikke konteksten, de kan være så dramatiske som død eller forverring av menneskers livskvalitet, og de mest dramatiske konsekvensene finner man typisk i kategori A, der både fordeling og priser vris. Indirekte kan konsekvensene av økte kostnader være at man har mindre ressurser til rådighet å bruke på velferd, enn man ville hatt dersom beslutningene i offentlige anskaffelser ble tatt på grunnlag av likebehandling og konkurranse.

I tillegg vil konsekvensen av det som virker å være samme vridning av beslutningstaking være forskjellig, avhengig av omstendighetene. En vridning av en milliardkontrakt i forsvarssektoren vil ha ulik virkning enn en vridning av kontrakt for levering av skolebøker (Søreide, 2016). Søreide forklarer videre at bestikklser er typisk mer vridende for beslutningstaking dess mindre forutsigbar beslutningen er, jo større bestikklser som kreves og jo mer de påvirker tjenestetilbudet (inkludert det som skjer med dem som ikke mottar tjenestene på grunn av korrupsjon). Gevinster kan forsvinne av andre grunner enn korrupsjon, som mangel på kunnskap, latskap, tidsnød osv, men i de tilfellene der det ikke er noen tvil om at offentlige midler har blitt misbrukt, er ofte de tre følgende kriteriene

oppfylt (Tanzi, 1995):

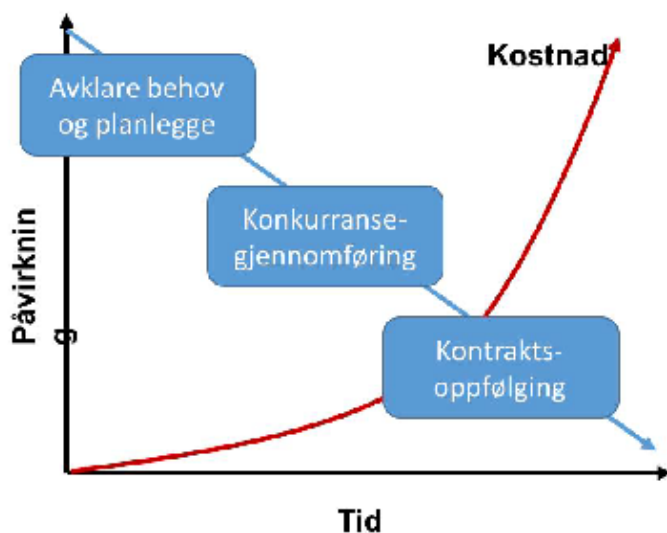
1. Handlingen har vært bevisst og ikke i tråd med prinsippet om objektivitet som gjelder i utføring av offentlige tjenester.
2. Personen som har brutt regelen må ha fått en gjenkjennelig fordel for seg selv, sin familie, venner eller en annen relevant gruppe.
3. Fordelen må sees som en fordel som følger direkte fra den spesifikke korruperte handlingen.

Følgene av disse kriteriene er at en beslutningstaker som har vært korrupt, har gjort en bevisst handling og fått en gjenkjennelig fordel som en følge av denne handlingen. Det er som tidligere nevnt opp til domstolene å avgjøre om denne fordelen oppfyller kriteriet. For revisor som kontrollerer det offentlige anskaffelser vil det typisk ikke være denne fordelen hun vil avdekke. Revisor i det offentlige kan finne ulike røde flagg i anskaffelsen som kan tyde på korrupsjon. Derfor vil revisoren som kontrollerer den offentlige anskaffelsen typisk melde fra om forholdet til sin oppdragsgiver som eventuelt starter en gransking. En del av de røde flaggene en revisor kan avdekke blir beskrevet i som korrupsjonsrisiko i anskaffelsesprosessen.

2.2 Anskaffelsesprosessen

I det følgende diskuterer jeg risiko i hver fase av anskaffelsesprosessen. Figuren under viser anskaffelsesprosessen i tre deler og over tid vises graden man har av påvirkning. Den svarte lineært synkende grafen viser påvirkningen agenten har, mens den røde grafen viser kostnadene med eksponensiell vekst.

Figur 2: Anskaffelsesprosessen Hentet fra Difi (2016):

<https://www.anskaffelser.no/prosess/anskaffelsesprosessen>

2.2.1 Avklare behov og planlegge

Den første delen av prosessen består av å avklare behov og planlegge anskaffelsen. Man vurderer behovet for anskaffelsen, estimerer kostnader for kontrakten, lager konkurransestrategi og forbereder gjennomføring av konkurransen (Difi, 2016-1). Det følger få spesifikke krav fra FOA for hvordan denne fasen skal gjennomføres. Derfor vil jeg påpeke både krav som følger av forskriften for offentlige anskaffelser og instruksjoner til anskaffelsesprosedyrene som ligger på Difi sine fagsider for offentlige anskaffelser. Paragrafene det refereres til er i hovedsak fra del II og del III fra lovverket, altså for anskaffelser over den nasjonale terskelverdien, der annet ikke er nevnt.

Innkjøpsansvarlig må i behovsvurderingen av anskaffelsen ta hensyn til ramme-

betingelser for anskaffelsen som følger av interne og eksterne føringer (Difi, 2016-1). Interne føringer vil være nedfelt i virksomhetens strategier og være bestemmende for hvilke hensyn som skal ivaretas. Andre rammebetingelser kan for eksempel komme fra politisk hold, departement eller budsjett. Slike føringer skal være nedfelt i virksomhetens styrelinje. Mange virksomheter har egne skjema for verifisering av anskaffelsesbehov, i tillegg har Difi et malforslag som kan brukes (Difi, 2015-1). Det skal være et identifisert behov i overskuelig fremtid, og mengde, tekniske krav og tidsperiode for kontrakten må rettferdiggjøres. For anskaffelser over 100.000 kroner ekskl.mva skal det føres protokoll, jf. FOA § 3-2 (1). Protokollen skal beskrive alle vesentlige forhold og viktige beslutninger gjennom hele anskaffelsesprosessen³. Kostnadsestimatene bør være realistiske, ta hensyn til mulige variasjoner i kontrakten over tid, livstidskostnader og være basert på grundige markedsundersøkelser (Difi, 2016-3). Hvis innkjøpsenheten ikke har denne kunnskapen kan de leie inn eksterne konsulenter for å få hjelp. Informasjon om kostnader, krav og andre spesifikasjoner til anskaffelsen kan hentes gjennom elektroniske anbud. Det innebærer elektronisk publisering av kontraktmuligheter, anbudsdokumenter og levering av anbud. En anskaffelse kan ikke deles i flere separate kontrakter for å unngå å måtte følge bestemmelser i forskriften⁴.

Det følger av FOA § 8-4 og § 17-4 at oppdragsgiver kan stille minimumskrav til byderne. Kravene til å kvalifisere til kontraktsinngåelse bør være rimelige for at det skal være mulig med konkurranse, samtidig bør de forhindre uredelige og inkompetente firmaer fra å konkurrere (Difi, 2015-2). Dette kan være firmaer som mangler tilstrekkelig finansielle ressurser, har vært dømt for korrupsjon eller svindel eller som er skyldig i grov

---

³jf. FOA § 3-2 (2)

⁴jf. FOA §2-3(4)

forsømmelse. Kontrakter som skal tildeles basert på andre kriterier enn pris, skal begrunnes av tildelingskriteriene⁵. Difi anbefaler at tildelingskriteriene utformes på en objektiv måte for å sikre rettferdig, upartisk og ikke-diskriminerende tildeling, og uten å føre til unødvendig reduksjon av konkurranse. En måte å gjøre dette på er at ikke-prisrelaterte kriterier er kvantifiserbare, slik at de kan måles objektivt og transparent. Avveining mellom kriteriene skal være med i anbudsdokumentene der oppdragsgiver har bestemt dette på forhånd⁶.

Hovedmålet med instruksjonene fra Difi er å gjøre offentlige anskaffelser samfunnsnyttige og effektive (Difi, 2016-2). Det er imidlertid få lovbestemte prosedyrer for dette stadiet, noe som gjør denne fasen særlig utsatt for korrupsjon. Innkjøpsansvarlige har muligheten til å endre på konkurransegrunnlaget for å styre tildelingen i ønsket retning.

Et tegn på korrupsjon kan være tildelingskriterier som ikke er relevante eller hensiktsmessige med tanke på anskaffelsen. Problemet er at det kan være vanskelig å bestemme nøyaktig hvilke kriterier som legger til rette for en best mulig anskaffelse. I de anskaffelsene det er vanskelig å definere nøyaktig hva som er optimalt, vil det være lettere for korrupte innkjøpere å komme unna med beslutninger som styrer anskaffelsen mot en viss byder. En korrupt innkjøper kan akseptere anskaffelser som er unødvendige, under-eller overestimerte, har lav kvalitet, er unødvendig luksuriøse, eller som leveres når det ikke lenger er behov for dem. Avvik fra "gjennomsnittlige" kontraktperioders lengde i et gitt marked kan være tegn på korrupte avtaler: Både lange kontrakter som ikke gir rom for bytte av leverandør, og hyppige korte avtaler kan være et rødt flagg for kartellvirksomhet. Budpriser som er mye høyere enn kostnadsestimatene kan også være en indikator på samarbeid mellom byderne,

---

⁵jf. FOA §13-2 (2) første punktum og § 22-2 (2) første punktum

⁶jf. FOA §13-2 (2) fjerde punktum og §22-2 (2) fjerde punktum

og inngåelse av kontrakt med et firma som har tilbudt en pris mye høyere enn markedsprisen kan være en indikator på korrupsjon. En korrupt innkjøper kan imidlertid splitte kontrakter for å holde anskaffelsen under terskelverdien for regulering, noe som gjør det lettere å inngå korruperte avtaler. På den andre side kan en kontrakt holdes sammen for å gjøre kontrakten mer omfattende, utelukke bydere og redusere konkurransen.

Det følger at innkjøpsansvarlig i denne fasen har stor grad av påvirkning på utformingen av innkjøpet. Forutsetningene er derfor gode for at en flink og velmenende agent kan legge til rette for en anskaffelse basert på rettferdig konkurranse, på samme måte som en korrupt innkjøpsansvarlig vil ha større mulighet til å legge til rette for at en bestemt byder skal tildeles kontrakten ved å betale en bestikkelse.

2.2.2 Konkurransgjennomføring

Den andre delen av prosessen er konkurransegjennomføring. Suksess i denne fasen avhenger i stor grad av hvor nøyaktig og profesjonelt behovet og kriteriene har blitt utformet i planleggingsfasen. Dersom utarbeidelsen av konkurransedokumentene har blitt gjennomført på en bra måte, vil det være mindre rom i denne fasen for korruperte avtaler. Konkurransgjennomføringen er i stor grad regulert av FOA, som nevnt tidligere. Offentliggjøringen av konkurransen begynner med en formell henvendelse til markedet med i hvert fall et minimum av informasjon slik at potensielle bydere kan vurdere om de er interessert i å konkurrere om den aktuelle kontrakten. Kunngjøringen skal legges på Doffin (nasjonal kunngjøringsdatabase for offentlige anskaffelser) dersom anskaffelsen er over nasjonal terskelverdi, jf. FOA § 9-1 (3), unntakene som tillates finner i FOA § 14-4 . Anskaffelser som er under nasjonal terskelverdi er ikke underlagt noen kunngjøringsplikt; de kan

skje ved direkte henvendelse til en eller flere leverandører uten kunngjøring i Doffin. Klagenemnda for offentlige anskaffelser (Kofa) håndterer klager på ulovlige direkte anskaffelser. Nå som nye lovendringer i Lov om offentlige anskaffelser er i behandling i Stortinget, kan Kofa få myndighet til å ilegge oppdragsgiver bøter for ulovlige direkte anskaffelser (Ryppeng & Venli, 2016). Ved anskaffelser over EØS-terskelverdien er det krav om at det skal kunngjøres i TED-databasen i tillegg til i Doffin⁷. Kunngjøringer skal ikke publiseres eller offentliggjøres før den dagen Doffin oversender kunngjøringen til TED-databasen⁸. Dette betyr at ved anskaffelser over EØS-terskelverdi, vil leverandører fra hele EU konkurrere om kontrakten og norske leverandører vil ha muligheten til å konkurrere om kontrakter fra offentlige myndigheter i Europa.

Det er krav om at all kommunikasjon skjer via post, faks eller elektronisk⁹. E-anbudsprosesser gjør krypteringen av tilbudene bedre og vanskeligere å tukle med. Oppdragsgiver skal svare alle leverandører ved forespørsel om informasjon, og i god tid før tidsfristen for å levere tilbudet¹⁰. Dersom avklaringer er nødvendige, bør tidsfrister utsettes slik at potensielle budgivere kan imøtekomme den nye informasjonen¹¹. Oppdragsgiver skal informere alle bydere skriftlig om hvem som vant kontrakten i rimelig tid før kontrakten inngås og med begrunnelse for valget¹².

Konkurransfasen er i stor grad styrt av regler og krav til dokumentasjon. Dette følger av en oppfatning om at konkurranseutførelsen skal sikre rettferdig konkurranse og

---

⁷jf. FOA § 18-1 (3)

⁸jf. FOA § 18-1 (4)

⁹jf. FOA § 7-1 og § 16-1

¹⁰jf. § 8-2 (2) og § 17-2 (2)

¹¹jf. FOA § 8-2 (3) og § 17-2 (3)

¹²jf. FOA § 11-14 (1), § 13-3 (1), §20-16 (1) og §22-3 (1)

etterprøvbarehet. Det er klart at dersom disse reglene ikke hadde eksistert og blitt vektlagt slik de gjør, ville det enkleste for en korrumpert agent vært å tildele kontrakten direkte til den byderen som betalte en bestikkelse, uten at det ville fått konsekvenser.

En agent som ikke har kunngjort konkurransen kan ha gode grunner til dette, men det kan også skyldes korrupsjon. Fordi det er enkelt å kontrollere om reglene har blitt fulgt, vil det være lite sannsynlig at agenten unngår publisering av konkurransen på grunn av en korrumpert avtale. Dette forutsetter imidlertid at kontrollen er tilstrekkelig god. Dersom korrumperte innkjøpsagenter vet at reglene ikke håndheves eller kontrolleres tilstrekkelig, kan agenten gå utenom prosedyren uten at det får konsekvenser. Dersom kontrollen er god kan det være enklere å unngå kunngjøringsplikten ved å tukle med kravene i planleggingsfasen, ved for eksempel å dele kontrakten slik at verdien blir lavere enn terskelen. Dette gjør at korrupsjonsrisikoen vil være høy der kontrollen er svak.

2.2.3 Kontraktoppfølging

Siste fase av prosessen er å følge opp kontrakten, hvor formålet er å sikre leveranse til avtalte vilkår. Omfanget av oppfølgingsarbeidet og tiden arbeidet tar, varierer fra kontrakt til kontrakt. Det er lite omfattende å kontrollere om leveranser av standardprodukter er gjort etter avtalen. Større og mer komplekse prosjekter som går over tid vil kreve mer oppfølging og mer ekspertise. Etter anbudsfasen kan kontraktsspesifikasjoner eller omfanget av arbeidet endres. For anskaffelser over EØS-terskelverdien kan tilleggstenester tildeles ved konkurranse med forhandlinger uten kunngjøring gitt ulike krav, for eksempel skal ikke tjenestene overstige 50% av den opprinnelige kontrakten, jf. FOA §. 14-4 bokstav j. I denne fasen vil det være vanskeligere for konkurrenter å se innholdet i tjenestene som leveres. Hvis

mange av denne fasens elementer ikke er bestemt på forhånd og inngår i kontrakten, har oppdragsgiver liten juridisk mulighet til å gjennomføre fasen effektivt og troverdig dersom leverandøren gjør feil.

Oppdragsgiveren har mindre påvirkningskraft i denne fasen enn tidligere, noe som gir mer makt til leverandøren. Fordi kostnadene i denne fasen kan øke mye både med og uten korrupsjon, kan det gjøre det lettere å gi en byder ytterligere fordeler som følge av korrupsjon. Agenten og en byder kan ha en avtale om at en lavere kvalitet enn avtalt i vinneranbudet vil bli godkjent uten negative konsekvenser for leverandøren. Lavere kvalitet som agenten da godkjenner kan for eksempel komme fra forsinkelser, mindre dyktige konsulenter, lavere kvalitet på råmateriale og mangel på lovede tjenester. Komplekse kontrakter vil kreve mer omfattende kontroll enn mindre komplekse kontrakter. Det vil si at det er mindre sannsynlig at man merker om den kvaliteten som er levert, er den forventede kvaliteten som er betalt for. Agenten kan også love flere tilleggstjenester til byderen som får den opprinnelige kontrakten som ble lagt ut på anbud.

Kontroll av korrupsjon i denne fasen innebærer lange og dyre perioder med overvåking. Kontrollen krever ofte bruk av høyere ekspertise enn det som er nødvendig i kontrollen av for eksempel en enkel pris opp mot andre priser eller åpenbar favorisering i konkurranse-dokumentene. Det vil si at selv om det er krav om at endringer ikke vesentlig skal endre essensen av kontrakten, er det ikke sikkert oppfølgingen av kontrakten er tilstrekkelig til å finne ut om dette har skjedd. Fordi kostnadene for overvåking er høye og rutiner kan være svake i forbindelse med oppfølging av kontrakter og tilleggstjenester, kan en agent ta beslutninger som favoriserer en byder.

2.2.4 Korrupsjonsdommer i offentlige anskaffelser

Korrupsjonsdommer er som nevnt ikke et godt mål på hvor utbredt korrupsjonen i landet er. Det man kan finne fra dommene derimot, er informasjon om hvordan forholdet ble avdekket. I Norge kan jeg i Transparency International sin liste over korrupsjonsdommer i Norge, telle 44 avsagte korrupsjonsdommer siden de nye korrupsjonsbestemmelsene ble innført i 2003 (Pedersen, L. 2016). Syv av disse dommene er avsagt i forbindelse med korrupsjon i offentlige anskaffelser. Vannverksaken, Ullevålsaken og Prosjektleder i Undervisningsbyggsaken ble avdekket av journalister, Unibussaken og Siemenssaken ble avdekket etter varsling og Undervisningsbyggsaken ble avdekket etter en hvitvaskemelding til Økokrim, utløst av to store pengeoverføringer. I Bærum Kommunesaken ble korrupsjonen avdekket etter en granskning foretatt av skattemyndighetene i Buskerud. Videre vil jeg se nærmere på Bærum Kommunesaken og Prosjektleder i Undervisningsbyggsaken. Dette gir en illustrasjon av hvordan dokumenter regnskapet baseres på kan bli plundret med.

Bærum kommunesaken

Buskerud Fylkesskattekontor gransket regnskapene til en rekke malerfirmaer. De ble mistenksomme da de fant høye inntekter, men nesten ingen utgifter til maling i regnskapene til det aktuelle firmaet (Røkeberg, M. 2013). Det viste seg at fagansvarlig for overflatebehandling (heretter kalt A) ga oppdrag til både familiemedlemmer og andre håndverkere (Pedersen, L, 2016). A tildelte i flere tilfeller oppdrag uten anbudkonkurranse, det ble lagt inn fiktive anbud for å gi inntrykk av at det hadde vært en priskonkurranse, flere håndverkere fylte ikke kravene til fagkompetanse, og oppdrag ble tildelt uten et registrert

behov. For å dekke over at det var familiære bånd mellom A og håndverkere, ble pristilbud ikke signert eller signert med forfalsket signatur. Videre fant lagmannsretten det bevist utover enhver tvil, at oppdragene ble tildelt til verdier langt over markedsverdi og det de i realiteten var verdt. Lagmannsretten la ved straffutmålingen vekt på at saken gjaldt en systematisk og velorganisert tapping av Bærum kommunes midler over mange år.

Lagmannsretten uttalte videre at

A hadde vært en meget betrodd medarbeider som ikke bare hadde fullmakt til å beslutte vedlikehold, innhente tilbud og tildele oppdrag, men også å kontrollere at det fakturerte arbeidet var utført og attestert fakturaene for anvisning.

A og hans brødre, som samarbeidet om tappingen, ble domfelt for grov korrupsjon foretatt som ledd i virksomhet til en organisert kriminell gruppe (første tilfelle av domfellelse for korrupsjon i kombinasjon med domfellelse for organisert kriminalitet etter straffeloven § 60a - mafiaparagrafen).

Prosjektleder i Undervisningsbyggsaken

I 2006 avslørte journalistene Siri Gedde-Dahl og Gunnar Kagge etter tips om en arbeidsmiljøsak, at en prosjektleder (heretter kalt B) i det kommunale foretaket Undervisningsbygg var skyldig i korrupsjon (Gedde-Dahl, S. og Kagge, G. 2006). Det presiseres at dette ikke er saken om tidligere eiendomssjef Frank Murud i Undervisningsbygg, som også ble dømt for grov korrupsjon. Det ene selskapet var eid av en nær venn av B, som sendte fiktive fakturaer som ble godkjent av B, og overskuddet delte de mellom seg. Kommunerevisjonens rapport fant i ettertid at B hadde eierskap i de andre involverte selskapene, som tappet Undervisningsbygg for midler gjennom fiktive fakturaer og dobbelfakturering (Kom-

munerevisjonen, 2006). Høyesterett uttalte i forbindelse med avsigelse av dommen at "B var en betrodd medarbeider, som nøt tillit og som hadde vide fullmakter. Han var satt til å forvalte betydelige verdier for Oslo kommune."

Høyesterett la også vekt på at bestikkelsene ble gjennomført i nær tilknytning til omfattende økonomisk utroskap, det var i realiteten kommunen selv som finansierte korrupsjonen. I Ernst & Young sin rapport "Intern kontroll i byggeoppdrag" gjennomgås flere konkrete prosjekter der B ga oppdraget til det ene av disse firmaene (Ernst & Young, 2006). Det blir funnet at B gjentatte ganger gikk utover sine fullmakter ved tilleggsjobber. Disse tilleggsjobbene tilsvarte 119% av kontraktssummen, som nevnt tidligere i avsnittet om revisors prosedyre ligger nivået normalt på 19-30%. Konklusjonen i rapporten var at rutiner for internkontroll var tilfredsstillende, men at de ikke ble fulgt opp i praksis. Dermed kunne B misbruke systemet. Deloitte hadde også en granskning av saken, kalt "Gjennomgang av kontroll og anskaffelsesprosessen". De hadde samme konklusjon, rutinene var gode på papiret, men ble ikke fulgt i praksis (Deloitte, 2006).

Eksemplenes implikasjoner

Eksempelene illustrerer funnene som er gjort i risikovurderingen av anskaffelsesprosessen. Ingen av korrupsjonsdomsavgjørelsene i offentlige anskaffelser har blitt ført frem som en følge av revisors avdekking. Det kan imidlertid være at revisor har avdekket mistenkelige forhold og meldt fra til ledelsen, uten at det har blitt samlet nok bevis til en dom. Uten å spekulere for mye i korrupsjonsnivået i norske anskaffelser, er det tvilsomt at syv dommer på tretten år representerer all korrupsjon som har forekommet i norske anskaffelser, som

foretas til en verdi av 400 milliarder per år. Dermed blir det naturlig å se litt nærmere på revisors prosedyrer.

2.3 Revisors prosedyre

2.3.1 Revisjon i det offentlige

Revisjon av kommunal og fylkeskommunal virksomhet skal skje i henhold til god kommunal revisjonsskikk, jf. kommuneloven § 78 nr.1. Formålet med regnskapsrevisjon i kommuner og fylkeskommuner er å gjøre revisor i stand til å avgi en uttalelse om hvorvidt kommunens/fylkeskommunens årsregnskap i det alt vesentlige er avlagt i samsvar med lov, forskrift og god kommunal regnskapsskikk, jf. kommuneloven §3.

God kommunal revisjonsskikk innebærer at regnskapsrevisjonsarbeidet skal følge bestemmelsene i kommuneloven og forskrift om revisjon i kommuner og fylkeskommuner (revisjonsforskriften). I tillegg skal det være i samsvar med internasjonale standarder for revisjon, International Standards on Auditing (ISA). ISAene fastsettes av International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). To av målene til IAASB er å ivareta allmennhetens interesser ved å sette standarder for høy kvalitet for revisjon og styrke allmennhetens tillit til profesjonen som leverer revisjonstester og attestasjonsoppdrag globalt (IAASB, 2016).

Ytterligere veiledning for bruk av ISAene ved revisjon i offentlig sektor utarbeides av International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI). De deltar i IAASB og fastsetter ISSAIer som er ISA og "practical notes"(offentlige tillegg til ISAene). All annen kontrollvirksomhet enn regnskapsrevisjon, som forvaltningsrevisjon, må bestilles og betales

fra kontrollutvalget i kommunen (Sandvik, S. 2013). I en forvaltningsrevisjon kontrolleres økonomi, produktivitet, måloppnåelse og virkninger ut fra politiske myndigheters vedtak og forutsetninger, jf. revisjonsforskriften § 7. Revisor skal i forvaltningsrevisjonen følge RSK 001 Standard for forvaltningsrevisjon. Standarden baserer seg på internasjonale prinsipper og standarder fastsatt av INTOSAI og Institute of Internal Auditors.

2.3.2 Revisjon og misligheter

Det følger både fra revisjonsforskriften §3 og ISA 240 at "revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil". Fra ISA 240 punkt 4 følger det at det er ledelsen og de med overordnet ansvar for styring og kontroll, som har hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter. Videre står det i punkt 5 at revisor er ansvarlig for å

skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet sett under ett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil. På grunn av revisjonens iboende begrensninger er det en uunngåelig risiko at det kan forekomme at noe vesentlig feilinformasjon i regnskapet ikke blir oppdaget, selv om revisjonen er hensiktsmessig planlagt og gjennomført i samsvar med ISA-ene.

Revisor skal, jf. ISA 240 punkt 25 og 26

identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter på regnskapsnivå og på påstandsnivå, for transaksjonsklasser, kontosaldoer og tilleggsopplysninger. Revisor skal behandle de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter som særskilte risikoer, og skal følgelig, i den grad dette ikke allerede er gjort, opparbeide seg en forståelse av enhetens tilknyttede kontroller, herunder kontrollaktiviteter, som er relevante for slike risikoer.

Fra punkt A6 i ISA 240 kommer det frem at revisors plikter knyttet til misligheter i offentlig sektor kan omfatte en økt forpliktelse til å vurdere risiko for misligheter enn det

som fremkommer av ISAene. Det følger av INTOSAI's utvidede mandat at revisor, i tillegg til å bekrefte regnskapet, skal sikre en troverdig, ukorrupt og effektiv offentlig sektor. Dette følger av revisors rolle i å gi tillit til brukeren av regnskapet. Når brukeren av regnskapet er folket i et samfunn kan man stille høyere krav til sikkerheten det skal gi om at pengene er forvaltet som lovet.

2.3.3 Vesentlighet

Ved å utføre revisjonshandlinger på regnskapspåstandene vil revisor fremskaffe bevis for om regnskapet gir et rettviseende bilde eller ikke. Revisor fastsetter vesentligheten i planleggingen av revisjonen basert på profesjonelt skjønn. Definisjonen av vesentlighet følger fra ISA 320 "feilinformasjon, herunder utelatelser, er å anse som vesentlige dersom de enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet".

Arbeidsvesentlighet er beløpet eller de beløpene som er fastsatt av revisor for å redusere muligheten for at summen av ikke-korrigert og uavdekket feilinformasjon overstiger vesentlighetsgrensen for regnskapet totalt sett. Arbeidsvesentligheten brukes for å avgjøre om individuelle kontoer i regnskapet gir et rettviseende bilde. Revisor undersøker årsaken til feilinformasjonen og fastsetter virkningen av vesentlig feilinformasjon for vurderingen av misligheter og kontrollrisiko.

2.3.4 Revisjonsrisiko

Risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, kalles *revisjonsrisiko* jf. ISA 200. Revisor må fastsette et planlagt

nivå på revisjonsrisikoen og gjennomføre sin revisjon slik at revisjonsrisikoen blir tilstrekkelig lav (Eilifsen, A., Messier Jr, W., Glover, S. & Prawitt, D., 2014). Dette er nødvendig for å kunne uttrykke en konklusjon om regnskapet. *Risiko for vesentlig feilinformasjon* er risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Denne risikoen består av to komponenter, *iboende risiko* og *kontrollrisiko*. Iboende risiko er muligheten for at en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning kan inneholde feilinformasjon som kan være vesentlig før eventuelle tilhørende kontroller tas i betraktning. Kontrollrisiko er risikoen for at feilinformasjon ikke forhindres eller avdekkes og korrigeres i rett tid av enhetens interne kontroll. *Oppdagelsesrisiko* er risikoen for at revisjonshandlinger som utføres av revisor for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå, ikke vil avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig. Det kan være på grunn av uegnede revisjonshandlinger, feil eller ufullstendig bruk av en egnet revisjonshandling eller feiltolkning av revisjonsbevis.

Revisjonsrisikomodellen

$$\text{Revisjonsrisiko} = \text{Risiko for vesentlig feilinformasjon} \times \text{Oppdagelsesrisiko}$$

$$\text{Revisjonsrisiko} = \text{Iboende risiko} \times \text{Kontrollrisiko} \times \text{Oppdagelsesrisiko}:$$

$$RR = IR \times KR \times OR$$

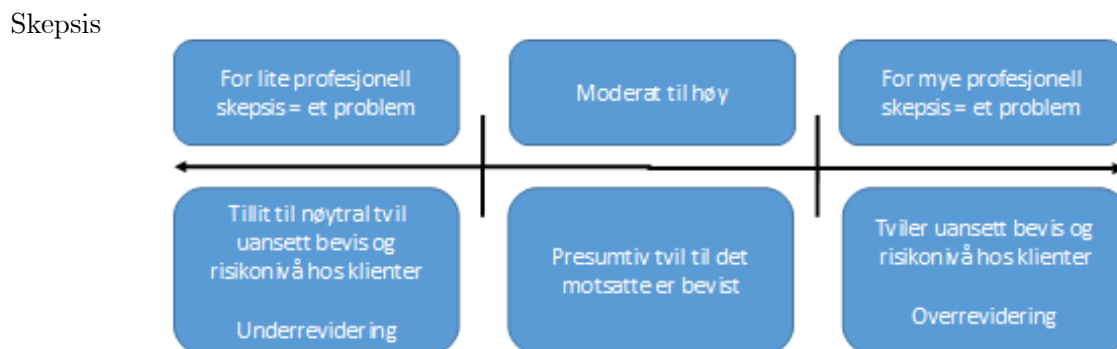
For et gitt planlagt nivå av revisjonsrisiko er det akseptable nivået av oppdagelsesrisiko omvendt proporsjonalt med de anslåtte risikoene for vesentlig feilinformasjon (Eilifsen, A., et al., 2014). Det vil si at jo større risiko revisor vurderer det til å foreligge, desto mindre oppdagelsesrisiko kan revisor akseptere, og mer overbevisende må revisjonsbevis som kreves

av henne være. Med utgangspunkt i nivået for oppdagelsesrisiko velger og utformer revisor revisjonshandlinger som reduserer revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå.

2.3.5 Profesjonell skepsis

Revisor skal under hele revisjonen (både planlegging og gjennomføring) arbeide med profesjonell skepsis. Profesjonell skepsis er et begrep som referer til en forventet holdning hos revisor. Det innebærer at revisor er inneforstått med at det kan foreligge omstendigheter som kan medføre at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 200 punkt 7 og 15. Blant annet skal revisor være oppmerksom på informasjon som gir grunn til å stille spørsmål om påliteligheten av dokumenter og svar på forespørsler som skal brukes som revisjonsbevis, samt forhold som kan tyde på mulige misligheter og omstendigheter som tyder på at det foreligger et behov for revisjonshandlinger ut over de som kreves av ISAene, jf ISA 200 punkt A18 og A20. Det er ikke helt klart hvordan en revisor kan identifisere et riktig nivå av profesjonell skepsis (Olsen, 2016). Hun forklarer figuren under på denne måten:

Profesjonell skepsis kan plasseres på et kontinuum som strekker seg fra stor tillit via moderat til sterk skepsis og helt til den andre ytterligheten, som er å være konstant skeptisk til klienten og eventuelt paranoid. Samtidig er revisorer opptatt av å bruke ressurser effektivt og vil verken bruke for mye eller for lite tid på kundene sine. For lav skepsis kan føre til at man underreviderer klienten, noe som gjør revisjonskvaliteten dårlig, mens for mye profesjonell skepsis kan føre til overrevisjon hos klienten og dermed sløsing av ressurser.

^{3.png}
 Figur 3: Graden av profesjonell skepsis. Hentet fra Olsen, C. (2016):

<https://www.magma.no/skanner-hjernen-for-a-finne-profesjonell-skepsis>

Revisors prosedyre i forbindelse med revisjon av offentlige anskaffelser og misligheter i form av korrupsjon i disse, er i stor grad avhengig av hennes profesjonelle skepsis og vurdering av internkontroll. I følge revisjonsforskriften §3 og ISA 240 skal som nevnt revisor *bidra* til å forebygge og avdekke misligheter. Dette åpner for at revisor kan utvide virkeområdet sitt, på den annen side gir ikke formuleringen et direkte ansvar for revisor til å avdekke misligheter. Mange kommuner kutter i bevilgningene til kontroll, tilsyn og revisjon (nkrf, 2013). Jørgen Kosmo, leder i Riksrevisjonen fra 2006-2013, har uttalt at trange budsjetter og lite spillerom gir kontrollutvalgene liten mulighet til å vurdere risiko og vesentlighet. Videre har han sagt "dere kan ikke skylde på noen kommunestyret tar valget selv. Det er helt marginale midler som går til kontroll, i forhold til de store beløpene som ligger i kommunens forvaltning (Bråthen, 2014). Dette gir implikasjon om at revisjon med hensyn på korrupsjonsrisiko i offentlige anskaffelser vil nedprioriteres fordi det ikke er revisors ansvar og ressursene revisor har tilgjengelig er begrenset. Reduserte midler kan imidlertid også bety at revisor må bruke ressursene sine enda mer effektivt. For å få til

dette må hun ha en forståelse for korrupsjon og mekanismene som ligger bak. Derfor vil jeg nå gå gjennom korrupsjon belyst i økonomisk litteratur.

Chapter 3

Korrupsjonsrisiko knyttet til anskaffelser, belyst i økonomisk litteratur

3.1 Innledning

Den økonomiske litteraturen om korrupsjon kan gi en forståelse av mekanismene bak korrupsjon og av hva som mangler i revisjonen for å avdekke korrupsjon i offentlige anskaffelser. Modeller som blir gjennomgått er på individnivå, konkurransenivå og organisasjonsnivå, alle er relevante for offentlige anskaffelser. Dette er ingen fullstendig gjennomgang av korrupsjon i økonomisk teori, men heller en belysning av deler av den.

Økonomer har typisk vurdert korrupsjonens mekanismer uavhengig av rettsregler og har vært åpne for å identifisere både positive og negative konsekvenser. Lui (1985)

kommer frem til en kømodell der korrupsjon kan virke effektivt ved å "grease the wheels", altså å sette opp farten på byråkratiske prosedyrer. Der vil de som betaler en bestikkelse komme foran de andre i køen som har betalt mindre bestikkelser.

En forutsetning for modeller som finner at korrupsjon kan være effektivt, er at korrupsjonen bidrar til å rette eksisterende myndighetssvikter¹, og vil være en nestbeste løsning siden det beste ville vært å være foruten myndighetssviktene. Dersom offentlige feilmekanismer fører til unngåelig svikt, kan korrupsjon fremme effektivitet ved å la agentene unngå disse feilmekanismene.

Beck og Maher (1985) sammenligner korrupsjon og konkurranse i en modell av innkjøp i et tynt marked. I et tynt marked er det få kjøpere og selgere, og prisnivået har store svingninger. De finner at den samme byderen vil vinne kontrakten ved begge mekanismene (konkurranse og korrupsjon) og at prisen (uten bestikkelse) som betales av myndighetene vil være lik forventet verdi av vinnerbudet. Den eneste forskjellen mellom de to mekanismene er hvem som får overskuddene. I kontrast til dette er det vist at hvem det er som får overskuddet ofte vil ha betydning for effektiviteten. Når overskuddet plukkes opp av korruperte agenter og ikke myndighetene, vil muligheten til å bruke dette overskuddet, til for eksempel å tilby offentlige tjenester, forsvinne. Dette har implikasjoner for den ekstra byrden av skatteinnkreving som kommer (Goulder, L.H., Parry, I.W.H., Burtraw, D., 1997). Et annet kritisk problem er at agentens ressurser ofte kastes bort på søking etter "korrupsjonspartnere" og hemmelighold av de korruperte avtalene. Toke Aidt innfører dette ressurstapet fra hemmeligholdet som en transaksjonskostnad i sin modell, noe jeg kommer tilbake til.

---

¹det er politisk vanskelig å få innført effektive avgifter og forskrifter

Tidligere i oppgaven er korrupsjon definert som blant annet misbruk av makt, og man kan diskutere om bruk av bestikkelser for å rette politiske feilmekanismer i det hele tatt vil oppfylle denne definisjonen. For eksempel vil et sykehus, der de ansatte ikke mottar lønn fra staten og må ta i mot bestikkelser for å kunne fortsette driften, være vanskelig å anse som misbruk av makt for egen vinning. Dette fører til at det ikke har noen hensikt å skulle anse korruperte beslutninger i offentlige anskaffelser i Norge som en effektiv form for korrupsjon.

3.2 Individets tilbøyelighet

Den aggregerte konsekvensen av individers valg om å ta del i korrupsjon i bestemte situasjoner anser vi som et samfunns korrupsjonsnivå. I økonomifaget er incentivteori et verktøy for å forstå enkeltindividers valg. Samspillet mellom aktører og omfanget av samfunnsproblem kan forklares ved å forstå hvordan enkeltindivider avveier fordeler og ulemper, noe som gir myndigheter mulighet til å sette i gang effektive mottiltak. En grunnleggende antakelse, kjent som Arrows teorem (Arrow, K.J., 1950), er at man rangerer preferansene sine. Disse må være logisk konsistente og ikke påvirkes av nye alternativer. I tillegg antas man å ha fullstendig informasjon om følgene til ethvert valg og kognitiv evne og tid til å vurdere hvert valg opp mot et annet.

Denne rasjonalitetsantagelsen ble brukt av økonomen Gary Becker for å vise hvordan man kan bekjempe kriminalitet (Becker, G. 1968). Med dette incentivperspektivet på kriminalitet kan korrupsjon betraktes i en kostnads-nyttevurdering, der en person avveier forventet gevinst av å være korrupt opp mot et mulig tap og velger å ta del i korrupsjon

hvis gevinsten overgår tapet. Dersom en overføring er ulovlig vil forventet straff senke en agents villighet til å akseptere overføringen.

Det er noen korrupsjonsteorier som viser at et individs tilbøyelighet til å være korrupt avhenger av hvor mange andre individer i samme organisasjon eller samfunn som er forventet å være korrupt. Jeg skal her komme med to eksempler på slike modeller. I modellen til Andvig og Moene (1990) er antallet korruperte byråkrater avhengig av de samme faktorene (størrelsen på bestikkelsen, lønnen og sannsynlighet for å bli tatt) som i prinsipal-agentmodellen til Toke Aidt på side 41, i tillegg til opplevd andel korruperte byråkrater og sannsynlighet for at nåværende byråkratiske regime vil beholde makten neste periode. Andvig og Moene finner at det er vanskeligere å kontrollere korruperte byråkrater i samfunn der korrupsjon er mer utbredt. Det er fordi korruperte individer vil samhandle med andre korruperte individer og fortsette å være korrupt hvis de har samhandlet med et tilstrekkelig antall korruperte individer tidligere, i tillegg er belønningen av rent-seeking² i forhold til entreprenørskap høy i samfunn der de fleste individer søker rents og aksepterer bestikkelser. Disse mekanismene kan virke selvforsterkende og generere flere ustabile likevekter der organisasjoner eller samfunn med samme institusjonelle karakteristika kan oppleve ulike nivåer av korrupsjon. Tirole (1996) peker på at kollektivt omdømme fører til at individer som er korruperte i dag også vil være korruperte i morgen: Det er ikke i individets interesse å være ærlig hvis det ryktes at gruppa de er en del av er korrupt. Dette tilsier at antikorrupsjonstiltak må være på plass over tid og være betydelige for å fungere.

Det finnes flere ulike syn på hvordan markedsmekanismene i et samfunn fungerer.

---

²Virksomhet der man forsøker tjene penger ved å manipulere økonomiske omgivelser i stedet for gjennom handel eller produksjon

Jeg tar som nevnt utgangspunkt i at prinsipalen i modellen er velmenende. Det vil si at hun har samfunnets beste som mål i sin beslutningstaking, og oppretter og vedlikeholder optimale institusjoner og regler. Dersom prinsipalen ikke er velmenende, vil disse institusjonene og reglene være dysfunksjonelle og ineffektive. Dette vil ha implikasjoner for markedsmekanismene og er forklart på flere måter. Adam Smiths "The invisible hand" baserer seg på et perfekt marked. Når alle individer handler for sitt eget beste vil de som av en usynlig hånd ledes til å handle for samfunnets beste. Pigou (1938) tar hensyn til at det ikke fungerer slik i praksis, og forklarer med "The helping hand" at feilen må rettes av litt innblanding fra staten. "The grabbing hand"-teorien (Shleifer, A. & Vishny, R. 1993, 1998) har samme grunnlag som "the helping hand"; at markedskreftene ikke er nok for å oppnå samfunnets beste, men samtidig ser de at de ansatte i staten vil handle på vegne av det beste for seg selv. En korrumpert politiker som forventer å få en del av bestikkelsen byråkraten får, vil heller designe kontrakter med agenten som maksimerer sin egen nytte av bestikkelse, enn det som gir effektiv produksjon. Samtidig ser man at demokrati utsetter politikere (og noen ganger byråkrater) for valgansvarlighet: dersom de ikke styrer som de har lovet på vegne av samfunnet, kan velgerne unngå å velge dem til neste valg. Altså har velgerne et verktøy til å kontrollere korrupsjon og andre ineffektiviteter (Ferejohn, J. 1986; Aidt, T. & Dutta, J. 2001) og de kan tvinge frem et kompromiss mellom det politikerne ønsker og det flertallet av velgerne ønsker.

Antagelsen om rasjonalitet tilsier at incentiver som driver et individ til å ta korrumperte beslutninger kan påvirkes og kunnskapen om dette utnyttes av myndigheter for å sikre effektiv allokering av korrupsjonsbekjempende ressurser. Nyere resultater fra adferds-

forskning viser at mennesket sjeldent opptrer i 100% samsvar med rasjonalitetsbetingelsene: man tar ikke alltid valg som er rasjonelle eller i egen interesse, men vi motiveres av sosiale og moralske hensyn (Cappelen, A. & Tungodden, B. 2012). Kahneman og Tversky (1979) har for eksempel vist at vi systematisk feilkalkulerer sannsynligheten for gevinst og tap: vi trekker for sterke konklusjoner basert på få observasjoner og vi overveker små sannsynligheter.

Adferdsforskningen har gitt ny innsikt og vist systematiske avvik fra de valgene man forventer rasjonelle individer skal ta. Derfor kan forskningen vise svakheter ved økonomisk teori. Det er imidlertid stort sett stor grad av samsvar mellom menneskers mål og valgene de tar for å nå målene man har, og det vil ikke være hensiktsmessig å anta irrasjonalitet hos mennesker (Chaiken, S. 1980). Beslutningen om å ta del i korrupsjon er store, viktige valg man bruker tid på å ta, og dermed er de i stor grad rasjonelle.

Det ser ut til at mennesker er tilbøyelig til å forsvare lovbrudd man selv er tjent med og bygge opp under en argumentasjon om at det man gjør er det eneste riktige. Mennesker balanserer ikke fordeler og ulemper ved å gjøre noe godt, men heller ved å handle slik at vi selv har det godt, for deretter å bearbeide de etiske vurderingene slik at de så godt det lar seg gjøre passer med et slikt mål (Lambdorff, J. G. 2012). Menneskets sosiale motivasjon gjør at risiko for reaksjoner fra befolkningen kan være nok til å forebygge lovbrudd. Van Winden og Ash (2012) forklarer imidlertid at noen typer kriminalitet er så komplekse og skjult at det er liten risiko for at de skaper reaksjoner i befolkningen:

White collar crimes are the product of a technological environment that did not have an analogue in our evolutionary past, and therefore the penetration of these crimes does not present a social stimulus that would easily elicit our anti-freeriderpsychological device.

Ofrene i en korrupsjonssak vil ofte ikke vite selv at de har blitt utsatt for noe kriminelt. Selv om samfunnet kan ha tapt store ressurser vil det være et fjernt tap for befolkningen. Reaksjonene fra samfunnet på korrupsjon vil derfor ikke være spesielt kraftige. Svake reaksjoner på kriminaliteten og ens egen evne til å forsvare det som moralsk riktig, gjør de sosiale kostnadene av å være korrupt lave. Dermed vil raseri fra befolkningen og individets følelse av skam, skyld, empati og frykt, som er sterke motkrefter til kriminalitet, ikke nødvendigvis motvirke korrupsjon, og etiske referanser til rett og galt vil ikke alltid føre frem. Det vil si at samfunnets normer ikke nødvendigvis gir en god indikasjon på om individer er tilbøyelig til å være korrupt eller ikke. Implikasjonene av dette er at individets tilbøyelighet til å være korrupt kan være høyere enn det tilsynelatende er, basert på inntrykk av for eksempel en organisasjonskultur. Dette er særlig viktig for risikovurderingen av korrupsjon i offentlige anskaffelser.

Fordi korrupsjonen holdes skjult av begge parter vil dommer ikke være et godt grunnlag for å finne ut hvor utbredt korrupsjon er i offentlige anskaffelser. Det kan være at alle tilfeller av korrupsjon har blitt oppdaget, men mest sannsynlig vil det være store eller små mørketall.

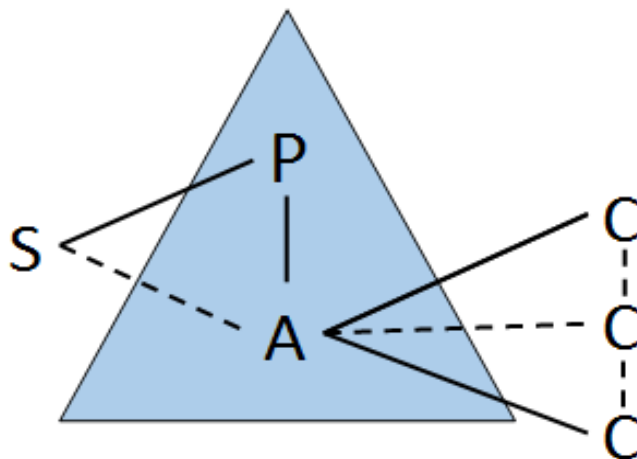
3.3 Organisering

Problemene for ledelsen i et byråkrati er at hun ikke kan vite at den hun ansetter er ærlig, og hun kan heller ikke observere at tjenestemannen gjør det han er instruert til å gjøre. For å opprettholde effektivitet i et byråkrati, må makt allokeres nedover i hierarkiet: tjenestemenn må kunne ta beslutninger uten å måtte forhøre seg med en overordnet hver

gang. Det gjør at beslutninger kan tas raskere, men det fører også til at ledelsen ikke kan observere at beslutningene faktisk blir tatt i det offentliges interesse (moralsk hasard). Når den overordnede ansetter tjenestemannen, kan hun ikke vite om han er tilbøyelig til å la seg bestikke (ugunstig utvalg). Store deler av den teoretiske økonomiske litteraturen om korrupsjon benytter seg av et prinsipal-agent-rammeverk for å analysere allokering av makt til individer der man er usikker på deres integritet.

Prinsipal-agentmodellene tar utgangspunkt i at agenten er rasjonell og ønsker å maksimere egen nytte. Agenten vil være korrupt dersom forventet gevinst av å motta en bestikkelse er større enn den forventede gevinsten av å være ærlig. Er det flere bydere som er villig til å betale en bestikkelse, vil han ta valget basert på det som gir størst bestikkelse, noe som fører til et tap for samfunnet. Dermed vil myndighetene ønske å påvirke agentens valg ved å gjøre kostnaden av å være korrupt større enn gevinsten. I innkjøpssituasjonene vil agenten vurdere mange firmaer for å finne det som er det beste til å motta og gjennomføre kontrakten, dermed kan agenten dersom han er tilbøyelig til å motta bestikkelser mot beslutninger, ta bestikkelser fra firmaene som deltar i anbudsrunden.

Figur 4: Aktører i offentlige anskaffelser

Figuren over viser aktører i offentlige innkjøp og forholdet mellom dem. Prinsipalen høyt i det byråkratiske hierarkiet som allokere beslutningsmakt til den laverestående agenten er allerede nevnt. Det samme er agenten som legger kontrakt ut på anbud der bydere (C) vurderer kostnaden og byr. De stiplede linjene viser hvor det er mulig med korrupte forbindelser mellom aktørene. Situasjonene som vises med samarbeid mellom byderne (kartellvirksomhet) og at P ansetter en overvåker (S) som kan samarbeide med A, beskrives videre.

I en prinsipal-agentmodell med en velmenende prinsipal finner man kontrollmekanismer prinsipalen kan bruke for å få agenten til å handle for samfunnets beste. I tilfeller med ugunstig utvalg kan en indirekte mekanisme være en kontrakt som utpeker en agents mulige strategier og gevinst for hver strategi avhengig av typen³ hans. Ved "den direkte åpenbar-

³en agents type kan for eksempel definere betalingsvilje, villighet til å jobbe effektivt, eller tilbøyelighet til å være korrupt

ingsmekanismen", rapporterer agenten typen sin til en nøytral mellommann (for eksempel en datamaskin), som implementerer optimal strategi på vegne av agenten (Morgan, 2015). For enhver likevekt av enhver generelle mekanisme er det en incentivkompatibel⁴ direkte åpenbaringsmekanisme som i hovedsak er ekvivalent⁵, og det er dette som er kjent som åpenbaringsprinsippet (Myerson, 1988). Laffont og Martimort (1997) erkjenner åpenbaringsprinsippet som et fundamentalt steg for å forstå problemet med å lage mekanismer for å få agentene til å handle som prinsipalen ønsker. De studerer en situasjon med en prinsipal og to agenter der prinsipalen selger et gode agentene er interessert i. De poengterer at åpenbaringsprinsippet, ved å anta at samarbeid ikke kan finne sted, underestimerer betydningen av informasjonsbegrensningene i valg av mekanismeallokering. I en mer realistisk tilnærming til incentivteori konkluderer de med at samarbeid må tillates i modellen.

I denne avhandlingen er korrupsjonen basert på samarbeid mellom agenten og byder, men korrupsjon kan også finne sted som utpressing. Dette kommer opp som et tema i Felli og Hortala-Vallve (2015) sin modell med fokus på belønning av varsling. Modellen består av en prinsipal, en agent, og en overvåker, der overvåkeren observerer et uperfekt signal om produktiviteten til agenten. Prinsipalen kan få denne informasjonen fra overvåkeren, samtidig som hun da oppretter muligheten for at agenten og overvåkeren samarbeider. Samarbeidet vil kreve kommunikasjon mellom dem, noe som kan føre til at overvåkeren får mer informasjon om agentens produktivitet. Prinsipalen kan belønne om overvåkeren lekker denne informasjonen eller varsler prinsipalen om samarbeidet. Ved å innføre dette i kontrakten mellom prinsipalen og overvåkeren, finner Felli og Hortala-Vallve at agenten ikke vil

---

⁴hver agent kan oppnå det beste utfallet for seg selv ved å ta valg i tråd med typen sin (i dette tilfellet dersom alle de andre agentene også gjør det)

⁵likeverdige: mekanismene kan fullstendig erstatte hverandre og gi samme virkning

ta del i den korruperte avtalen. Samtidig vil overvåkeren ha muligheten til å presse agenten ved å true med å varsle uten at noe har skjedd, for å få deler av "informasjonsrenten". Dersom dette skulle skje, vil muligheten til å varsle forhindre utpresning i likevekt.

I en modell hentet fra Toke Aidt (2003) skal jeg se på hvilke kontrollinstrumenter prinsipalen har for å gi agenten incentiver til ikke å være korrupert. Agenten skal undersøke om firmaer skal betale skatt eller ikke. Modellen viser byråkratiske mekanismer som er relevante for prosessene i offentlige anskaffelser. En bestikkelse vil typisk beregnes som en andel av kontrakten og uttrykket for bestikkelsen vil dermed være det samme for en skatt og en kontrakt. Det kan intuitivt være enkelt å forstå at et firma betaler en bestikkelse for å unngå og betale skatt. Derfor vil jeg også gå gjennom en auksjonsmodell for å analysere en byders adferd i en anbudsprosess.

Agenten undersøker om firmaer skal betale skatt eller ikke. Firmaet skal betale skatt dersom de har profitt $\pi > 0$. Sannsynligheten for at firmaet har profitt og skal betale skatt er $h > 0$ og sannsynligheten for at det ikke skal betale skatt blir $1 - h$. Firmaet skal betale en skatt $t(= \pi)$ hvis det har profitt og rapporteres av agenten. Agenten kan inngå en avtale om ikke å rapportere et firma som skal betale skatt, da unngår firmaet skatten, men må betale bestikkelsen. Sannsynligheten for at prinsipalen oppdager korrupsjonen er p , og dersom prinsipalen oppdager korrupsjonen vil agenten bli oppsagt. Lønnen agenten får nå er w og $w_0 \geq 0$ er lønnen agenten kan få etter oppsigelse. Den korruperte agenten må også betale en straff $f \geq 0$, mens firmaet må betale en straff $g \geq 0$. Firmaet er risikonøytralt og deres forventede overskudd av å bestikke er $\pi - b - pg$. Siden korrupsjonen må holdes hemmelig mottas bare en andel av bestikkelsen av agenten, og derfor innføres

det en transaksjonskostnad og det er kun en andel $k \in (0, 1]$ av bestikkelsen som mottas av agenten. Transaksjonskostnaden innføres som nevnt tidligere for å få frem at det er et ressurstap som ingen tar. Gitt at agenten har all forhandlingsmakt blir bestikkelsen $b = \max\{k(\pi - pg), 0\}$. Agenten er som firmaene, risikonøytral og hans forventede gevinst av å være korrump og ta i mot bestikkelse er $(1 - p)(w + b) + p(w_0 - f)$. Gevinsten agenten har av å være ærlig er lønnen han får, w . For at agenten skal godta bestikkelsen må forventet gevinst av å være korrump være større enn forventet gevinst av å rapportere ærlig: $(1 - p)(w + b) + p(w_0 - f) > w$. Agenten aksepterer derfor bestikkelsen hvis og bare hvis

$$(1 - p)b + p(w_0 - w - f) > 0$$

Dermed kan vi se at prinsipalen har tre kontrollmekanismer for å hindre agenten i å akseptere bestikkelse. Prinsipalen kan øke straffen og/eller lønnen agenten har nå og gjøre at tapet av å bli tatt blir større, og/eller hun kan øke kontrollen og øke sannsynligheten for å bli tatt. En økning av kontrollen kan bety både å øke antall kontrollere (revisorer) og det kan være å øke ressursene en revisor kan bruke på en revisjon. I denne avhandlingen er det kontrollen som er i fokus, derfor antar jeg at kontrollelementene lønn og straff er velfungerende. Det er rimelig å anta at leddet $w_0 - w - f$ blir negativt, altså at størrelsen på lønnen agenten kan få etter å ha fått sparken, er lavere enn lønnen og straffen han har fått. Man ser av ulikheten at dersom leddet $-b = w_0 - w - f$ er sannsynligheten for å bli tatt avgjørende for agentens beslutning om å ta i mot bestikkelsen eller ikke. Dersom sannsynligheten for å bli tatt er mindre enn sannsynligheten for ikke å bli tatt, vil forventet gevinst av å være korrump være større enn forventet tap. Sannsynligheten for å bli tatt kan derfor være avgjørende for agentens valg om å motta bestikkelse eller ikke.

Videre finner jeg virkningen av å eliminere eller tillate korrupsjon på samfunnets velferd. I denne delen vil modellen basere seg på en incentivlønn, og ikke kontroll som er fokuset i oppgaven. Dette gjør modellen enklere, men kan likevel tolkes som prinsipalens bruk av ressurser for å hindre eller ikke hindre korrupsjon. Dette gjør resultatene aktuelle fra et kontrollperspektiv. Jeg utelukker juridiske konsekvenser og ekstern overvåking ved å sette $p = f = g = 0$, og setter reservasjonslønnen $w_0 = 0$ for å fremheve kostnader og fordeler av eksplisitte incentiver. Skattepolitikken er $t(\bullet)$ og incentivlønnen er $w(\bullet)$. Firmaets nytte er u_f og agentens nytte er $u_t = w(\bullet) + b$. Samfunnets velferd antas her å være vektet sum av skatteinntekter fratrukket agentens lønn, firmaets velferd og agentens velferd

$$u_p = t(\bullet) - w(\bullet) + \alpha(u_f + u_t)$$

$\alpha \in (0, 1)$ er vekt attribuert til firmaets og agentens nytte i forhold til samfunnets nytte. Dersom firmaet går med overskudd er firmaets nytte $u_f = \pi - t$ og dersom det ikke går med overskudd $u_f = 0$. Jeg antar at agenten bare kan observere et støyete signal om profitten til firmaet. Sannsynligheten for at agenten observerer at firmaet tjener profitt π er ε . Firmaet tjener denne profitten med sannsynlighet h . Dermed blir $1 - \varepsilon$ sannsynligheten for at agenten observerer ingenting ϕ . Hvis firmaet ikke har noen profitt ($r=\pi$) kan ikke prinsipalen vite om dette faktisk er sant eller om agenten i bytte mot en bestikkelse $b = k\pi$ med $k \in (0, 1]$ skjuler at firmaet faktisk har profitt.

Jeg forutsetter at prinsipalen kan observere profittsignalet direkte. Da er det optimalt å skattlegge firmaet bare hvis det er bevis for at firmaet går med profitt $t(\pi) = \pi$

og $t(\phi) = 0$ og forventet velferd for samfunnet er $\bar{u}_p = h(\alpha\pi + (1 - \alpha)\varepsilon\pi)$. Dette uttrykket reflekterer både verdien av skatteinntekter ($h(1-\alpha)\varepsilon\pi$) og verdien av at bedrifter beholder noe av overskuddet selv, som ikke er oppdaget av agenten ($h\alpha\pi$). Uttrykket brukes videre for å finne samfunnets velferd når prinsipalen ønsker å fullstendig eliminere eller tillate korrupsjon. γ viser andelen av alle agenter som er ærlige, mens $1 - \gamma$ viser andelen av alle agenter som er villige, dersom det er i deres personlige interesse, til å motta en bestikkelse i bytte mot en beslutning. Dette kan prinsipalen ikke observere.

1. Ingen korrupsjon Når beslutningsmakt delegeres til en agent som kan være korrupt (med sannsynlighet $1 - \gamma$) må prinsipalen gi incentiver for å garantere ærlig rapportering. Prinsipalen gir agenten en kraftig incentivkontrakt: agenten får bare reservasjonslønn og ingen ekstra belønning for en rapport om at firmaet ikke tjener profitt ($w(\phi) = 0$), men en høy belønning lik verdien av bestikkelsen ($w(\pi) = k\pi$) betales for en rapport om høy profitt. Vel vitende om at dette luker ut all misrapportering, kan prinsipalen implementere skatteplanen $t(\pi) = \pi$ og $t(\phi) = 0$.

Forventet sosial velferd $u_p^{IK} = \bar{u}_p - \varepsilon h(1 - \alpha)k\pi$ er lavere enn $\bar{u}_p$ fordi prinsipalen betaler lønnen $k\pi$ til agenten hver gang høy profitt observeres og rapporteres, noe som skjer med sannsynlighet εh . Potensialet for korrupsjon er internalisert i incentivstrukturen og selv om korrupsjonen er eliminert reduserer det faktum at agenten kan være korrupt den sosiale verdien til under $\bar{u}_p$. Det er dyrt å eliminere korrupsjonen fordi kraftige incentivkontrakter er dyre: man klarer ikke å skille de korrupte fra de ikke-korrupte. Prinsipalen må gi alle agentene høy lønn for å kunne gi incentiver for andelen agenter som er tilbøyelig til å være korrupt, til ikke å være korrupt.

2. Korrupsjon Med sannsynlighet γ vil ikke agenten være korrupt. Ved å gi alle agenter en lite kraftig incentivkontrakt ($w(r) = 0$ for alle r) vil bare en ikke-korrupt agent rapportere profitter. Som tidligere er skatteplanen $t(\pi) = \pi$ og $t(\phi) = 0$, men forventet velferd blir ikke den samme: $u_p^K = \bar{u}_p - (1 - \gamma)\varepsilon h(1 - k\alpha)\pi$. Korrupte agenter holder tilbake informasjon fra prinsipalen og aksepterer bestiktelser. Dermed tapes verdier for samfunnet lik $(1 - k\alpha)\pi$ med sannsynlighet $(1 - \gamma)\varepsilon h$.

Videre vil jeg finne punktet for å skille mellom hvor det lønner seg å eliminere og å tillate korrupsjon. Dette punktet vil være der grafene u_p^{IK} og u_p^K krysser hverandre: $u_p^{IK} = u_p^K$

$$\bar{u}_p - \varepsilon h(1 - \alpha)k\pi = \bar{u}_p - (1 - \gamma)\varepsilon h(1 - k\alpha)\pi$$

$$(1 - \alpha)k = (1 - \gamma)(1 - k\alpha)$$

$$(1 - \alpha)k = 1 - \gamma - k\alpha(1 + \gamma)$$

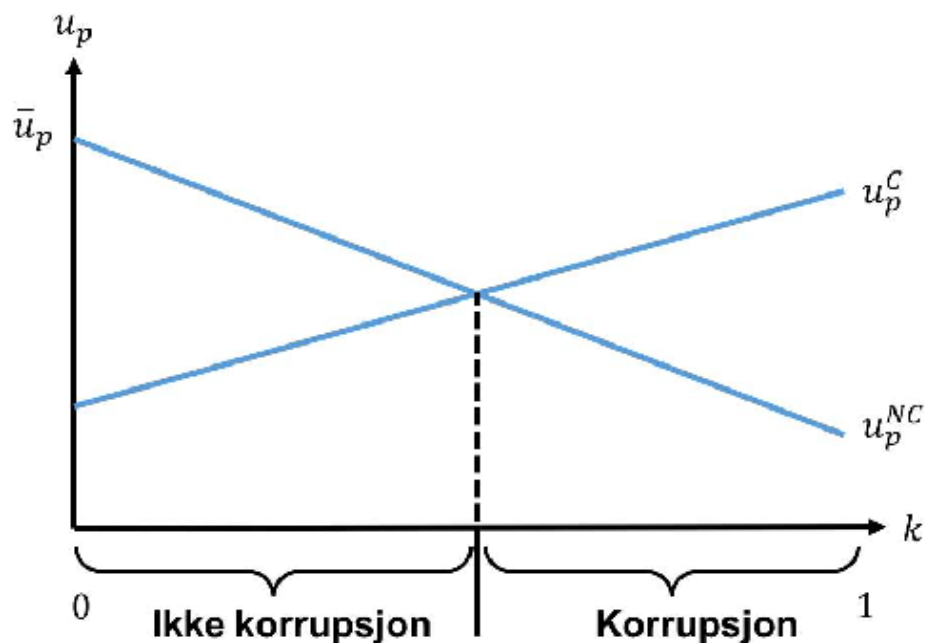
$$(1 - \alpha)k + k\alpha(1 + \gamma) = 1 - \gamma$$

$$k(1 + \alpha\gamma) = 1 - \gamma$$

$$k = \frac{1 - \gamma}{1 + \alpha\gamma}$$

Dette kan vises i en graf, der C og NC i grafen tilsvarer K og IK som er brukt i denne oppgaven:

Figur 5: Likevekt av samfunnets nyttefunksjon med og uten korrupsjon.

Hentet fra Aidt, T. 2003:

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1046/j.0013->

0133.2003.00171.x/abstract

Man kan se av grafen at incentivstrukturen som tillater korrupsjon er optimal når transaksjonskostnaden er høy: $k \geq \frac{1-\gamma}{1-\alpha\gamma}$. Intuisjonen er at lave transaksjonskostnader gjør det attraktivt for korruperte agenter å motta bestiktelser, og dette gjør det dyrt for prinsipalen å gi incentiver for ærlig rapportering. Det gir størst velferd for samfunnet å eliminere korrupsjon når $k \in \left(0, \frac{1-\gamma}{1-\alpha\gamma}\right)$.

For å gjenkjenne risiko for korrupsjon, er det avgjørende at prinsipalen vet at hun ikke kan skille agentene som er tilbøyelig til å motta bestiktelser, fra dem som ikke er det

og at hun ikke kan vite om agentene tar beslutninger for samfunnets beste. Som en følge av funnene under "Individets tilbøyelighet" om indivets moral og samfunnets sosiale straff, er andelen agenter som vil være tilbøyelig til å motta en bestikkelse $1 - \gamma$ vil være noe høyere enn det man vil vurderer nivået til å være basert på samfunnets normer. Forståelsen av incentivene til agentene er et viktig grunnlag for å vurdere korrupsjonsrisikoen i offentlige anskaffelser. En agent kan ha ansvar for tildeling av kontrakter av store verdier. Dette betyr at bestikkelsen en agent kan motta for å tildele en kontrakt kan være relativt stor i forhold til lønnen han får. Dette gjør offentlige anskaffelser til et særlig utsatt område for korrupsjon. Det følger av ulikheten $(1 - p)b + p(w_0 - w - f) > 0$ at kontrollen blir et viktig verktøy for at agenten skal ha incentiver til ikke å ta korruperte beslutninger. For at kontrollen skal gi en agent som kan motta store bestikkelser incentiv til ikke å være korrupt, må kontrollen være tilstrekkelig stor. Dersom agenten ser at det er ulike deler av anskaffelsesprosessen han kan tukle med, og det er liten sannsynlighet for at det blir oppdaget, vil han ha incentiver til å være korrupt. Dette kan bety at prinsipalen tror kontrollen er god og gir høy sannsynlighet for å avdekke korrupsjon, mens agenten anser sannsynligheten som lav og ha incentiv til å være korrupt. Dette betyr at det er nødvendig at kontrollen er tilstrekkelig god i hele anskaffelsesprosessen.

Revisor må finne ut hvor mye kontroll som er tilstrekkelig god kontroll. Det ble funnet at det ved en lav transaksjonskostnad gir større velferd for samfunnet å ha kontrakter som gir agenten incentiv til ikke å være korrupt. Når transaksjonskostnaden er høy gir en kontrakt som tillater korrupsjon større velferd. Transaksjonskostnaden er imidlertid vanskelig å vite verdien på. Videre er konklusjonen at begge kontraktene er

dyre for samfunnet. Det ble funnet at for incentivkontrakter som tillater korrupsjon tapes skatteinntekter og transaksjonskostnaden. Dersom man tillater all korrupsjon på samme måte i offentlige anskaffelser vil det føre til tapte ressurser for samfunnet på ulike måter, for eksempel i form av dyrere kontrakter, anskaffelser man ikke har bruk for og lavere kvalitet. Ved incentivkontrakter som ikke tillater korrupsjon, taper samfunnet ressursene som brukes til å gi incentiver til ikke å være korrupt, til agenter som uansett ikke er tilbøyelig til å være korrupt. En slik kontrakt i revisjon av offentlige anskaffelser vil bety at revisor undersøker alle dokumenter for hver anskaffelse til den minste detalj for å kunne avdekke korrupsjonen. Dette er ikke nødvendigvis et optimalt nivå for samfunnets velferd. Revisor bør jobbe med å finne et optimalt nivå av kontroll der marginalkostnaden av å redusere korrupsjon er lik marginalgevinsten: ressurskostnadene ved å avsløre én ekstra korrupt agent, er lik kostnaden korrupsjonen har for samfunnet.

3.4 Konkurransen

I prinsippal-agentmodellen som er gjennomgått ble det funnet mekanismer prinsippalen har for å gi agenten incentiver til ikke å være korrupt. Auksjonsmodeller kan beskrive hvordan bydere i en auksjon finner sitt bud i ulike situasjoner. En situasjon kan være en offentlig anskaffelse der en kontrakt skal tildeles gjennom en anbudskonkurransen. Det er et gode eller en kontrakt som skal legges ut på anbud. Firmaene som vil legge inn anbud har en individuell og identisk vurdering av verdien til godet eller av kostnaden ved å gjennomføre kontrakten. I sealed-bid modeller er anbudene fra de andre byderne ikke kjent for den enkelte byder, det leveres én gang i en lukket konvolutt. I en first-price

modell er prisen som skal betales for kontrakten/godet lik verdien på vinnerens anbud. Prisen i en second-price modell er verdien på det nest laveste/høyeste anbudet. Det betyr at det i en second-pricemodell er en svakt dominant strategi for byderne å by sin egen verdi-/kostnadsvurdering: uavhengig av hva de andre byderne gjør vil de ha en profitt lik forskjellen på sitt eget anbud og det nest høyeste anbudet dersom de vinner. Dette fører til at first-price modeller vil være mer realistiske i analysen av ulike virkninger av korrupsjonen og det er derfor first-price sealed-bid modeller som blir omtalt i denne delen.

Arozamena og Weinschelbaum (2009) vil gjennom en first-price sealed-bid modell finne tilstrekkelige betingelser for å forklare de ærlige bydernes adferd når en av byderne er korrumpert: blir adferden mer eller mindre aggressiv eller uforandret når en byder kan bestikke agenten og få vite verdien på de andres anbud og dermed justere sitt eget? I modellen inngår agenten og en byder en avtale før auksjonen gjennomføres, men den kan også skje i ettertid; vinneren av budrunden inngår en avtale og får justere budet sitt (Meneze og Monteiro, 2006) eller en annen byder inngår en avtale og kan sette budet sitt likt vinneren (Burguet, R. & Perry, M. K. 2007). Denne situasjonen kan oppstå uten at det er et tilfelle av korrupsjon og vil da være i en situasjon med forkjøpsrett. For mange som skal kjøpe bolig kan dette forekomme. Utgangspunktet er en vanlig budrunde, der en person med forkjøpsrett og som ikke har deltatt i budrunden, får mulighet til å kjøpe boligen til prisen av vinnerbudet. Teorien kan sees på som en form for favorisering, dersom identiteten til den favoriserte byderen er kjent for alle. I anskaffelser kan dette være for eksempel lokale fremfor utenlandske leverandører, hensyn til miljø, eller andre kvaliteter som blir verdsatt av innkjøper.

En del av litteraturen analyserer multidimensjonale auksjoner. I multidimensjonale auksjonsmodeller blir både pris og kvalitet vurdert. Celentani og Ganuza (2002) studerer anbud der agenten skal allokere realiseringen av et prosjekt som følge av en konkurransemekanisme som verdsetter anbud i form av pris og kvalitet. Agenten har all informasjon om levert kvalitet, og kan skjule for prinsipalen at firmaet leverer lavere kvalitet enn lovet. Celentani og Ganuza studerer virkningen av økt konkurranse i anbudsmarkedet og i markedet for anbudsagenter. De finner at korrupsjon godt kan være større i et kompetitivt miljø: en kostnad med å øke konkurransen kan være økt korrupsjon og at det er rimelig å tro at i visse markeder vil korrupsjon og konkurranse øke sammen. Selv om modeller med en kvalitetsdimensjon vil være mer realistisk, vil modellene som kun tar med prisdimensjonen fremdeles ta hensyn til informasjonsasymmetrien som eksisterer mellom prinsipalen og agenten.

Compte, Lambert-Mogiliansky og Verdier (2005) studerer, i likhet med Lambert-Mogiliansky (2010), virkningen korrupsjon har på samarbeid mellom byderne (kartellvirksomhet) i en anbudsprosess. Lambert-Mogiliansky finner at i en "one shot" setting eller når discountfaktoren er for lav (belønningen i dag er mye større enn eventuell straff i fremtiden), vil kartellmedlemmene ha incentiv til å være gratispassasjerer på de andres kartell for å få store profitter. Comptes og Lambert-Mogilianskys hovedfunn er at korrupsjon kan påvirke konkurransen i markedet: en korrupt agent som gir firmaene mulighet til å justere budet sitt, kan ha det i sin interesse å straffe et firma som viker fra kartellavtalen, dermed har firmaene en mekanisme til å håndheve prissamarbeidet. Compte viser også at økt kontroll over agenten vil redusere størrelsen på bestikkelsen han vil godta, noe som ikke vil redusere

firmaenes evne til samarbeid, men heller øke deres profitt.

I det følgende vil jeg gå gjennom en first-price sealed-bidmodell hentet fra forelesningsslides til Malin Arves forelesning "Auctions and procurement: Independent private values", høsten 2015. Myndighetene setter én kontrakt ut på anbud med $n \geq 2$ bydere. Hver byder $i=1, \dots, n$ har en kostnadsvurdering c_i for kontrakten, uavhengig av hva de andre byderne vurderer kostnaden til og som er privat informasjon for henne (independent private value). Jeg antar at de andre byderne tror at i sin kostnadsvurdering av kontrakten er en tilfeldig variabel fordelt på $[\underline{c}, \bar{c}]$ i følge sannsynlighetstetthetsfunksjonen $f(x)$. Dersom den tilfeldige variabelen er kontinuerlig (kan ha uendelig mange verdier) betegner $F(x)$ sannsynligheten for at denne tilfeldige variabelen er mindre enn eller lik x og kumulativ sannsynlighetstetthetsfunksjon er $F(x) = \Pr(c_i \leq x)$.

Når en byder vinner kontrakten (ex post) er profitten hennes $u_i = p_i - c_i$, der p_i er byder i sitt bud. Jeg antar at en byder som ikke vinner kontrakten ikke har noen utgifter, og at profitten til byderne som taper er null. Kontrakten gis til byderen med det laveste anbudet til en pris lik dette anbudet. Det vil si at anbudet påvirker både vannersannsynligheten og prisen byderen får. Byderne vil ikke by kostnaden sin, da får de ingen gevinst, derfor er de nødt til å skygge budet sitt for å ha en sannsynlighet for å vinne. Dersom byder i senker prisanbudet sitt, så øker hun vannersjansen sin, men reduserer også profitten. Byderen vil gi det anbudet som maksimerer sannsynligheten for at hennes bud er lavere enn de andres bud, samtidig som det maksimerer profitten:

$$\max_p \Pr(p_i \leq p_j, j \neq i) \times (p_i - c_i).$$

Dermed blir det en avveining for byderen mellom å øke vannersjansen, men få

lavere profitt eller å få større profitt, men senke vannersjansen. Byderen velger uansett et prisbud større enn kostnadsvurderingen hun har for kontrakten $p_i > c_i$ for ikke å få null profitt dersom den skulle vinne budrunden.

Formålet med analysen er å finne en likevektsbudfunksjon $p(c_i)$ der $p'(c_i) > 0$ og $p(0) = 0$, det vil si at funksjonen er strengt konveks. Videre lar jeg $p_i = \beta$. For byder i er utfallet av budgivningene kun avhengig av *anbudene* til de andre byderne og ikke *hvilken* byder som byr, dette vil si at vi får en symmetrisk likevekt der byderens optimaliseringsproblem er å få størst mulig forventet gevinst

$$\max_{\beta} \Pr(\beta < p(c_j), \forall j \neq i) \times (\beta - c_i)$$

Siden p er sterkt monoton (strengt konveks som forklart tidligere) har den en invers og dette blir tilsvarende

$$\max_{\beta} \Pr(p^{-1}(\beta) < c_j, \forall j \neq i) \times (\beta - c_i)$$

Kostnadsvurderinger er selvstendig distribuert (uavhengig av variablene distribuert før)

$$\max_{\beta} \prod_{\forall j \neq i} \Pr(p^{-1}(\beta) < c_j) \times (\beta - c_i)$$

Videre er kostnadsvurderinger også identisk distribuert

$$\max_{\beta} (\Pr(p^{-1}(\beta) < c_j))^{(n-1)} \times (\beta - c_i)$$

Disse resultatene følger fra Arve (2015). I salgsmodellen finner hun $\Pr(v < b^{-1}(\beta))$. Jeg har sannsynlighetstetthetsfunksjonen $F(x) = \Pr(c_i \leq x)$. Jeg ønsker å finne $\Pr(c_j > p^{-1}(\beta))$. Jeg bruker regelen om at sannsynligheten for at kostnaden er større enn eller mindre enn eller lik x må være 1: $\Pr(c_i > x) + \Pr(c_i \leq x) = 1$

$$\Pr(c_j > p^{-1}(\beta)) = 1 - \Pr(c_i \leq x)$$

Det følger av sannsynlighetstetthetsfunksjonen at dette gir

$$\max_{\beta}(1 - F(p^{-1}(\beta)))^{(n-1)} \times (\beta - c_i)$$

Jeg definerer den kumulative tetthetsfunksjonen $G(x) = (1 - F(x))^{(n-1)}$ med assosiert sannsynlighetstetthetsfunksjon $g(x) = G'(x) = (n - 1)f(x)(1 - F(x))^{(n-2)}$. Ved å bruke denne notasjonen blir byder i sitt mål

$$\max_{\beta} G(p^{-1}(\beta)) \times (\beta - c_i) \text{ og denne brukes videre.}$$

Jeg finner førsteordenstilstanden assosiert med dette problemet for å finne maksimumspunktet. Ved å benytte kjerneregelen og formelen for derivasjon av en invers funksjon, finner jeg den deriverte av uttrykket lik null:

$$\frac{g(p^{-1}(\beta))}{p'(p^{-1}(\beta))}(\beta - c_i) + G(p^{-1}(\beta)) = 0$$

I en symmetrisk likevekt er $\beta = p(c_i)$

$$\frac{g(c_i)}{p'(c_i)}(p(c_i) - c_i) + G(c_i) = 0$$

$$g(c_i)p(c_i) - g(c_i)c_i + G(c_i)p'(c_i) = 0$$

Ser som følge av produktregelen at $g(c_i)p(c_i) + G(c_i)p'(c_i) = \frac{d}{dc_i} [G(c_i)p(c_i)]$ og får dermed

$$\frac{d}{dc_i} [G(c_i)p(c_i)] = g(c_i)c_i$$

Jeg integrerer begge sider av likhetstegnet mellom c_i og $\bar{c}$

$$\int_{c_i}^{\bar{c}} \frac{d}{dc_i} [G(c_i)p(c_i)] dc_i = \int_{c_i}^{\bar{c}} g(x)xdx$$

$$[G(c_i)p(c_i)]_{c_i}^{\bar{c}} = \int_{c_i}^{\bar{c}} g(x)xdx$$

$$G(\bar{c})p(\bar{c}) - G(c_i)p(c_i) = \int_{c_i}^{\bar{c}} g(x)xdx$$

$G(\bar{c}) = 1$. $p(\bar{c}) = \bar{c}$ fordi en byder ikke vil by utenfor intervallet, og vil da by kostnaden sin.

$$\bar{c} - G(c_i)p(c_i) = \int_{c_i}^{\bar{c}} g(x)xdx$$

$$G(c_i)p(c_i) = \bar{c} - \int_{c_i}^{\bar{c}} g(x)xdx$$

Jeg dividerer med $G(c_i)$ og får følgende uttrykk for likevektsbudfunksjonen

$$p(c_i) = \frac{\bar{c}}{G(c_i)} - \frac{1}{G(c_i)} \int_{c_i}^{\bar{c}} g(x)xdx$$

Arve (2015) finner selgerens forventede gevinst fra likevektsbudfunksjonen (forventet verdi på høyeste prisbud). Jeg ønsker å løse opp uttrykket for likevektsbudfunksjonen ytterligere. Jeg benytter delvis integrasjon ($\int uv' = uv - \int u'v$) der $u = x$ og $v' = g(x)$ og $u' = 1$ og $v = G(x)$

$$p(c_i) = \frac{1}{G(c_i)} \left[\bar{c} - [G(x)x]_{c_i}^{\bar{c}} + \int_{c_i}^{\bar{c}} G(x)dx \right]$$

$$p(c_i) = \frac{1}{G(c_i)} \left[\bar{c} - \bar{c} + G(c_i)c_i + \int_{c_i}^{\bar{c}} G(x)dx \right]$$

Dermed blir likevekstprisbudfunksjonen

$$p(c_i) = c_i + \frac{1}{G(c_i)} \int_{c_i}^{\bar{c}} G(x)dx$$

Dersom vi antar at $c_i \sim \text{uniform}$ (alle utfall har like stor sannsynlighet) på $[0, 1]$

er $F(x) = x$, $f(x) = 1$, $G(x) = (1 - x)^{(n-1)}$

Dermed kan likevekstprisbudfunksjonen skrives som

$$p(c_i) = c_i + \frac{1}{(1 - c_i)^{(n-1)}} \int_{c_i}^{\bar{c}} (1 - x)^{(n-1)} dx$$

Det optimale anbudet for en byder i en anbudskonkurranse er kostnadsvurderingen de har for kontrakten, pluss en profittmargin som avhenger av antall bydere og byder i sin kostnadsvurdering. Usikkerheten om hva andre bydere kan komme til å by gjør at prisen drives nedover. Denne modellen viser hvordan myndighetene ønsker at anbudskonkurransen i offentlige anskaffelser skal fungere. Korrupsjon kan påvirke byderen sitt anbud på ulike måter. Denne påvirkningen skal jeg vurdere videre med utgangspunkt i likevektsbudfunksjonen.

Dersom en byder og innkjøperen har en korrupt avtale om at lavere kvalitet på leveransen vil bli godkjent, kan man se at c_i kan settes lavere, og anbudet kan settes lavere uten at byderen vil tape (gevinsten $u_i = p_i - c_i$ endres ikke). Samfunnet derimot, vil få en leveranse av lavere kvalitet enn det som var forventet til den avtalte prisen. Som nevnt i 2.2.3 Kontraktsoppfølging, kan leverandøren redusere kvaliteten ved å bruke råvarer av lavere kvalitet, mindre kvalifisert arbeidskraft eller mangel på lovede tjenester. En annen måte å manipulere kvalitetsvurderingen til fordel for den ene byderen, er ved å inngå en korrupt avtale der de blir enige om et høyere kvalitetskrav. Dette kravet trenger ikke være nødvendig for innkjøpet, men gjør at byderen kan sette en høyere pris og vite at hun likevel vil være konkurransedyktig og få kontrakten.

En byder kan få informasjon om de andre bydernes anbud ved å ha en korrupt avtale med agenten. Det fjerner usikkerheten om de andres bud ($\Pr(p(c_i) < p(c_j)) = 1$), og gjør byderen i stand til å sette budet akkurat under det laveste anbudet fra andre bydere,

uten at hun er nødt til å skygge det ytterligere for å være sikker på å bli tildelt kontrakten. Dette virker ødeleggende for konkurransen. I tillegg kan agenten tillate byderen å få tilbake beløpet på bestikkelsen gjennom overfakturering. Dette ble illustrert i eksempelet med Prosjektleder i Undervisningsbyggsaken. Da vil konsekvensen være at vinneren av anbudskonkurransen endres fra den det skulle vært og samfunnet kan i tillegg ende opp med å betale bestikkelsen for det. En forutsetning for at dette skal være mulig for agenten er at han har tilgang på anbudene som er kommet inn. Det vil si at hvis regelen om anbudsåpningen følges, vil ikke agenten ha mulighet til å gi ut denne informasjonen.

En forutsetning for fri konkurranse i en anbudsauksjon er som nevnt at byderne får tilgang til den samme informasjonen til samme tid. En byder som får informasjon de andre byderne ikke får vil ha en stor fordel som gjør at hun kan senke prisanbudet sitt. Ved å trekke et ledd, for eksempel K , fra likningen som viser byderens prisanbud, kan likningen vise prisanbudet til en korrumpert byder som får en fordel. Denne fordelingen kan være at byderen vet at hun vil ha mulighet til å reforhandle kontrakten etter anbudskonkurransen, vil kunne levere tilleggstenester til den opprinnelige kontrakten eller kan sende fiktive fakturaer som vil bli godkjent og betalt. I denne situasjonen vises heller ikke den reelle prisen som betales for kontrakten av prisanbudet. Det vil si at en anbudsprosess som tilsynelatende har ført frem til en god avtale, i virkeligheten er resultatet av en korrumpert avtale mellom en innkjøper og en byder. Det vil si at samfunnet må betale en høyere pris for kontrakten, og at den som kanskje er best kvalifisert til å levere tjenesten ikke får kontrakten.

Agenten kan justere anbudsdokumentene for å sørge for at det er flere bydere som ikke kvalifiserer seg til å delta i anbudskonkurransen. Det vil si at antallet bydere blir

redusert. Det følger av uttrykket som viser byderens skygging $\left(\int_{c_i}^{\bar{c}} \left(\frac{(1-x)}{(1-c_i)} \right)^{(n-1)} dx \right)$ at redusert antall bydere n , øker graden av skygging. Dermed vil byderen legge inn et høyere prisanbud. Kostnaden for samfunnet blir høyere enn den skulle ha vært og potensielle kvalifiserte bydere blir utestengt fra anbudskonkurransen. En kan også tenke seg at en byder vet hvilke konkurrenter som blir hindret i å by. Dette kan gi byderen en ekstra fordel med tanke på at informasjonen gjør at byderen kan øke prisanbudet sitt ytterligere.

Modellen kan gi en forståelse av det skjulte i korrupsjon. Implikasjonen er at man så langt det er mulig burde vite i hvilken grad resultatet kunne vært bedre. Altså hva burde eller ville resultatet vært med fri konkurranse? Dette resultatet vil være vanskelig å finne for komplekse kontrakter, og vil kreve mye ressurser å finne ut av. Det blir tatt utgangspunkt i at agenten har skjønn over allokeringprosessen for å kunne være korrupt. Dette tilsier at revisor bør anse risikoen for korrupsjon som høy der agenten faktisk har beslutningsmakt. En følge av gjennomgangen av anskaffelsesprosessen tidligere er at agenten har lite beslutningsmakt i konkurransedelen, forutsatt at internkontrollen er god. Han vil i stor grad være styrt av reglene som gjelder for utførelsen av konkurransen. Dermed må revisor identifisere de tilfellene agenten faktisk har skjønn, i planleggingsfasen og ved oppfølging av kontrakten. Dette leder videre til Della Porta og Vannucci (2001) sin rangering av skjønn, som kan være en nyttig oversikt å ha med seg videre (hentet fra Søreide, 2002):

1. Når offentlig etterspørsel og preferanser er presist definert både til pris- og kvalitetsstruktur. Kontrakten tildeles automatisk og den offentlige tjenestemannen har ingen skjønnsmessig makt.

2. Når offentlig etterspørsel er presist definert, og generelle kriterier for pris

beskriver offentlige preferanser, er bruk av skjønn nødvendig.

3. Når offentlig etterspørsel ikke er definert med presisjon, og offentlige preferanser beskrives av generelle kriterier både for pris og kvalitet, har den offentlige tjenestemannen makt til å vektlegge ulike anbud i henhold til de generelle kriteriene.

4. Når offentlig etterspørsel og preferanser defineres presist i en forhandlingsprosess med to parter, og ansvaret er delegert til den offentlige tjenestemannen.

Chapter 4

Revisors begrensninger

Formålet med forvaltningsrevisjonen er å gi samfunnet tillit til at offentlige virksomheter utfører arbeidet sitt som de har lovet, og at de følger lover og prosedyrer som er satt. I regnskapsrevisjonen er revisors hovedoppgave å undersøke om regnskapet gir en rimelig beretning om hvordan virksomhetens økonomiske situasjon virkelig er. Revisor skal finne ut i hvilken grad vedtak følges og budsjett overholdes, og at informasjonen som fremkommer i regnskapet ikke inneholder vesentlige feil. Samfunnet bør kunne forvente at revisor utfører sin revisjon med hensyn på korrupsjonsrisikoen som eksisterer i offentlige anskaffelser.

Forskriften for offentlige anskaffelser setter strenge føringer for å sikre rettferdig konkurranse i konkurransegjennomføringen. Etterfølgelse av disse reglene er ment til å bidra til å hindre korrupsjon. Siden kontrollutvalget som bestiller forvaltningsrevisjonen typisk vil ønske en bekreftelse fra revisor på at reglene faktisk følges, blir forvaltningsrevisjonen nokså ensidig rettet mot å kontrollere i hvilken grad reglene følges i konkurransefasen. Revisor

vil typisk undersøke om anskaffelsen har blitt kunngjort på riktig måte og om det er ført protokoll for anskaffelsen. Dersom en anskaffelse ikke er kunngjort riktig, kan det begrunnes og tillates, jf. FOA §14-4. Direkte anskaffelser som tilsynelatende har gode begrunnelser eller er gjort ved en feil, kan i realiteten skjule korrupsjon. Revisors videre prosedyre etter å ha oppdaget feil vil avhenge av hennes profesjonelle skepsis, men også mulighet til å bruke mer ressurser på kontrollen. Det er som nevnt kontrollutvalget i kommunen som bestiller og betaler for forvaltningsrevisjonen, noe som vil være en begrensende faktor for hvor omfattende arbeidet til revisor kan være. Det betyr at revisor kan være begrenset til å gi ledelsen anbefalinger for å forbedre virksomhetens konkurransegjennomføring.

Kontrollutvalget kan bestille forvaltningsrevisjon av internkontrollen i en virksomhet. Dette vil også være en av revisors arbeidsoppgaver i en regnskapsrevisjon. Virksomhetens internkontroll skal sikre at regler og strategier følges i alle fasene av anskaffelsen. For konkurransefasen vil dette som nevnt være at forskriften for offentlige anskaffelser følges. Fordi gjennomføringen av anskaffelsen i planleggingsfasen og oppfølgingen av kontrakten er lite regulert i forskriften, vil den i større grad styres av hver enkelt virksomhet. En del av Difis instruksjoner for planleggingsfasen er gjennomgått tidligere. Disse instruksjonene kan være representative for interne føringer virksomheter har for sine anskaffelser i planleggingsfasen. Det vil si at revisors vurdering av internkontrollen har stor betydning for den faktiske revisjonsrisikoen. I hvilken grad revisor vurderer internkontrollen til å være god eller mindre god, vil avhenge av hennes profesjonelle skepsis.

Organisering for å sikre effektivitet i byråkratiet krever at innkjøpere har stor grad av beslutningsmakt i tildeling av kontrakter, noe som også gir dem mulighet til å

motta bestiktelser. De sosiale kostnadene av å delta i korrupsjon er tilsynelatende lave, og individer er tilbøyelig til å overtale seg selv om at kriminaliteten de gjør er moralsk riktig. Videre kan kontraktene som skal tildeles ha veldig høye verdier, mens agentens lønn er relativt lav. Høy verdi på kontrakten gir en korrumpert byder høyere betalingsvilje for en bestikkelse for å få kontrakten. Dette vil gi agenten incentiver til å motta bestikkelsen og vri sin beslutning. Individets tilbøyelighet til å være korrumpert og mulighet til å motta bestiktelser er faktorer som gjør det rimelig å anta at det ansettes flere innkjøpere som er tilbøyelig til å være korrumpert enn det ledelsen og revisor vil forestille seg ut fra samfunnets normer. Dette betyr at ledelsen og revisor vil ha tillit til at flere innkjøpere opptrer ærlig, enn det er i virkeligheten er. Fordi korrumperte avtaler blir forsøkt holdt skjult av de involverte, vil det kreve mer kontroll å avsløre at feilen faktisk skyldes misligheter. Dette vil si at det er grunn til å tro at revisor arbeider med for lite profesjonell skepsis med hensyn på korrupsjon.

Dersom ledelsen har tillit til at de ansatte opptrer ærlig, vil de være mer tilbøyelig til å godta avvik i internkontrollen. Saken om Undervisningsbygg viser hvordan ledelsen gir vide fullmakter til én agent og dermed også gir denne agenten mulighet til å være korrumpert. Saken viser også betydningen av at revisor undersøker om et system for internkontroll er etablert og implementert i virksomheten. En revisor som underestimerer risiko for vesentlig feilinformasjon, vil ikke utføre revisjonshandlinger for å få tilstrekkelig bevis for at korrupsjon ikke har funnet sted. Dette fører til at hun underreviderer virksomheten, og gir samfunnet en falsk trygghet av at virksomheten opptrer som den har lovet.

En faktor som kan påvirke revisors profesjonelle skepsis er hennes ansvar i forbindelse med revisjonen og avdekking av misligheter. Det er funnet at kravet til revisor i forbindelse

med å avdekke misligheter er å *bidra*, jf. revisjonsforskriften §3 og ISA 240. Det vil si at det skal mye til for å holde revisor ansvarlig dersom det skulle være forhold hun kunne ha avdekket. Dette kan være noe som begrenser revisor i forhold til å avdekke korrupsjon. I stedet for å gjennomføre den ekstra kontrollen som gir tilstrekkelig sikkerhet for at korrupsjon ikke har skjedd, kan hun påpeke feil eller gi anbefalinger om forbedringer til ledelsen. Dette gjør sannsynligheten for at innkjøperen blir tatt for korrupsjon lavere, og gir han incentiv til å motta bestikklser mot å endre sin beslutning.

En korrupt agent kan vri beslutningen sin på ulike måter og med dette endre resultatet av anskaffelsen fra det det ville vært ved fri konkurranse. Det er funnet at en korrupt agent kan tilby en byder å levere dårligere kvalitet enn det som kreves fra kontrakten, vri tildelings- og kvalifikasjonskriterier til å favorisere en byder og reduere konkurransen, eller gi en byder annen informasjon som gir en fordel i anbudskonkurransen. Uansett hvordan agenten vrir beslutningen, er konsekvensene at anskaffelsen ikke blir som den ville ha blitt med fri konkurranse. Det vil si at revisor, for å kunne avdekke korrupsjon, burde undersøke i hvilken grad anskaffelsen skiller seg fra en anskaffelse gjennomført med fri konkurranse. Da vil hun kunne finne avvik, uansett hvordan agenten har vridd beslutningen sin.

For komplekse kontrakter kan det være vanskelig å finne ut hvordan resultatet ville vært med fri konkurranse. En ekspert vil imidlertid kunne gi en vurdering av om kvalitet og pris er rimelig. For mindre komplekse anskaffelser kan det være tilstrekkelig å sammenligne med andre tilsvarende anskaffelser, da dette kan gi en rimelig referanseverdi. En slik referanseverdi kan også brukes for å kontrollere at kvaliteten som er levert ikke er "for god" eller unødvendig luksuriøs i forhold til hva det var behov for. Denne type kontroll

kan være enkel å gjennomføre, for eksempel vil informasjonen være lett tilgjengelig ved bruk av e-anskaffelser. Det er som nevnt vanskelig for samfunnet å vite at det har blitt et offer for korrupsjon. Klager fra brukere eller andre involverte i anskaffelsen kan imidlertid tilsi at resultatet av anskaffelsen viker fra noe det kunne vært. Dermed er slike klager noe revisor kan være observant på og ta hensyn til i sin revisjon.

Samfunnet taper ressurser som brukes på kontroll av korrupsjon og kostnader av korrupsjon som ikke avdekkes. Dette tilsier at revisor ikke kan kontrollere alle agentene og at hun ikke kan tillate alle korrupte agenter å være korrupt ved ikke å kontrollere korrupsjon. Dersom hun skal undersøke alt arbeidet agenten gjør vil ressursene som brukes på kontrollen være større enn kostnadene korrupsjonen har for samfunnet. Revisor kan ikke vite hvem som er korrupt og ikke, noe som vil si at hun ville brukt mye ressurser på å kontrollere ærlige agenter. For å bruke ressursene mer effektivt i kontrollen må revisor ha kunnskap om mekanismene bak korrupsjon. Da vil hun unngå å gjøre unødvendig eller unyttig kontroll og kan rette ressursene sine mot kontroll av anskaffelser der korrupsjonsrisikoen er høy.

Det er konstatert at korrupsjon i offentlige anskaffelser har store kostnader for samfunnet. Det er funnet i auksjonsmodellen at korrupsjon i offentlige anskaffelser fører til både økte kostnader og en vridning fra at byderen kvalifiserer seg til kontrakten til at hun kjøper den. I tillegg er det vist i prinsipal-agentmodellen at agentens hemmelighold for å kunne vri sin beslutning er en kostnad som ikke gir nytte for hverken agenten, byder eller samfunnet. Fordi korrupsjon fører til så store kostnader for samfunnet vil revisor kunne bruke mer ressurser på å kontrollere om korrupsjon har funnet sted i offentlige anskaffelser. Det er imidlertid vist at kommuner kutter i kontrollen. Dette vil begrense revisor i kontrollen

av korrupsjonsrisiko i offentlige anskaffelser.

Chapter 5

Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt revisors begrensninger i å avdekke korrupsjon i offentlige anskaffelser. Bakgrunnen og motivasjonen for oppgaven er at korrupsjon er udemokratisk og svekker effektiv styring av samfunnet. Revisor skal gi samfunnet tillit til at den offentlige sektoren opptrer troverdig, ukorrupt og effektivt. Jeg har studert økonomisk litteratur for å belyse korrupsjonsrisiko og forstå mekanismene bak korrupsjon.

For å besvare problemstillingen har jeg presentert den offentlige anskaffelsesprosessen i tre deler og vist korrupsjonsrisiko i denne. Jeg har også presentert to eksempler på norske korrupsjonssaker for å kunne illustrere funnene. Videre har jeg forklart revisors formål og prosedyre i offentlig sektor.

Jeg har funnet at individer er tilbøyelig til å overtale seg selv om at kriminaliteten de begår er moralsk forsvarlig. I tillegg er det vanskelig for samfunnet å vite at det er offer for økonomisk kriminalitet og tapet vil føles fjernt. Dette gjør de sosiale kostnadene av å ta del i korrupsjon lave for en korrupt innkjøper. Det gjør det også rimelig å anta at

andelen korrupte innkjøpere som ansettes er større enn det ledelsen og revisor vil tro basert på samfunnets normer.

For å beskrive korrupsjonsrisikoen som eksisterer i det offentlige byråkratiet har jeg valgt å studere en prinsipal-agent modell. Den viser kontrollinstrumenter en prinsipal kan bruke for å påvirke agentens rasjonelle avveining mellom forventet gevinst og kostnad av å ta i mot en bestikkelse. Verdien på bestikkelsen kan regnes som en andel av verdien på kontrakten. Det følger av modellen at korrupsjonsrisikoen vil være høy i offentlige anskaffelser fordi kontrakter kan ha høye verdier og dermed gi agenten mulighet til å motta høye bestiktelser. Sannsynligheten for å bli tatt er avgjørende for verdien av forventet gevinst og kostnad av å ta del i korrupsjon. Dermed kan sannsynligheten for å bli tatt for korrupsjon være avgjørende for agentens valg om å ta i mot en bestikkelse eller ikke. En agent kan vri beslutningene sine med veldig lav sannsynlighet for å bli tatt, dersom det er deler av anskaffelsesprosessen som ikke blir kontrollert. Dette understreker betydningen av en tilstrekkelig god kontroll i hele anskaffelsesprosessen.

Jeg har også gjennomgått en auksjonsmodell fra Malin Arves forelesning høsten 2015 kalt "Auctions and procurement: independent private values" og gjort salgsmodellen om til en kjøpsmodell for å beskrive anbudskonkurransen i offentlige innkjøp. Oppdragsgiver legger ut en kontrakt som bydere konkurrerer om å få. De ønsker å maksimere profitten sin, samtidig som de vil ha lavt nok anbud til å vinne kontrakten. Med utgangspunkt i modellen har jeg forklart ulike måter en korrupt innkjøper kan påvirke budgivningen, og hvordan dette fører til avvik fra resultatet som ville vært oppnådd med fri konkurranse. Implikasjonen er dermed at en sammenligning av anskaffelsens resultat med et resultat fra

en fri konkurranse vil kunne vise at anskaffelsen følger av en korrumpert beslutning.

Revisors kontroll av korrupsjonsrisiko i offentlige anskaffelser er i stor grad styrt av prosedyrekontroll. I forvaltningsrevisjon av offentlige anskaffelser vil revisjonen typisk være begrenset til å kontrollere i hvilken grad reglene for konkurransen er fulgt. I internkontrollen i regnskaps- og forvaltningsrevisjonen vil revisor undersøke i hvilken grad ledelsen oppfyller kravene til internkontroll. Dette vil også være en prosedyrekontroll for revisor. I hvilken grad revisor går utover disse kontrollene for å skaffe tilstrekkelig bevis for at korrupsjon ikke har funnet sted, vil avhenge av den individuelle revisors profesjonelle skepsis og hvor mye ressurser som er tiltenkt kontrollen. Fordi det kan være tilstrekkelig for revisor å påpeke internkontrollens feil eller anbefale forbedringer til ledelsen, kan hun unnlate å selv foreta mer kontroll. Siden korrupsjon holdes skjult av de involverte partene vil det imidlertid være nødvendig at revisor foretar ekstra kontroll for å kunne avdekke forholdet. Det er for eksempel funnet at komplekse kontrakter av høye verdier kan være særlig utsatt for korrupsjon og kreve mer ressurser å kontrollere, på grunn av kontraktens kompleksitet og behovet for eksperter.

Det er grunn til å stille spørsmål ved hvorvidt dagens kontroll av offentlige anskaffelser gir samfunnet den tryggheten man forventer en revisor skal gi. Gjennom revisjonen kan mulighetene en innkjøper har til å være korrumpert reduseres, og korrupsjon som har skjedd kan avdekkes. Funnene i denne oppgaven er at revisor i stor grad er begrenset i å avdekke korrupsjon i offentlige anskaffelser. De tre hovedgrunnene som er funnet er for lite profesjonell skepsis, mangel på ansvar for å avdekke misligheter og lite ressurser til å gjennomføre ekstra kontroll i revisjonen. Felles for disse tre faktorene er at de viser en

mangel på forståelse av korrupsjonens konsekvenser og kostnader for samfunnet.

En fortsettelse på denne studien kan være i hvilken grad konsekvensen av korrupsjon er forstått av kontrollutvalg og revisorer, og eventuelt hvilke andre offentlige tiltak som blir sett på som mer effektiv bruk av ressurser.

Chapter 6

Litteraturliste

Aidt, T. (2003). Economic analysis of corruption: a survey. *The Economic Journal*, 113, s. 632-652.

Hentet fra <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/44956834.pdf>

Aidt, T. & Dutta, J. (2001). Policy compromises: corruption and regulation in a dynamic democracy, (Working paper). University of Cambridge.

Hentet fra: <http://repec.org/res2002/Aidt.pdf>

Andvig, J.C., & Moene, K.O. (1990). How corruption may corrupt. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 13 (1), s. 63-76.

Hentet fra: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/016726819090053G>

Arozamena, L. & Weinschelbaum, F. (2009). The effect of corruption on bidding behavior in first-price auctions. *European Economic Review*, 53 (6), s. 645-657. Hentet fra: http://ac.els-cdn.com/S001429210800113X/1-s2.0-S001429210800113X-main.pdf?_tid=638664f6-

32d2-11e6-a7a3-00000aab0f6b&acdnat=1465979167_d925817d69726409ec053263f2e42ce7

Arrow, K.J. (1950). A difficulty in the concept of social welfare. *Journal of Political Economy*, 58 (4), s. 328-346. Hentet fra: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/256963>

Beck, P. & Maher, M. W. (1986). A comparison of bribery and bidding in thin markets. *Economic letters*, vol. 20, s.1-5.

Hentet fra: <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/26307/0000392.pdf?sequence=1>

Becker, G. (1968). Crime and punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76, s.169 Hentet fra: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/259394>

Bråthen, B. (2014). Jørgen Kosmo - en bauta i norsk samfunnsliv. *Kommunerevisoren*, 2014 (2).

Hentet fra: http://www.nkrf.no/kommunerevisoren_2_2014/cms/200/163/hent_artikkel/260

Burguet, R. & Perry, M. K. (2007). Bribery and Favoritism by Auctioneers in Sealed-Bid Auctions. The B.E. *Journal of Theoretical Economics*, 7 (1), Artikkel 23. Hentet fra: <http://www.iae.csic.es/investigadorsMaterial/a9167112756archivoPdf13498.pdf>

Cappelen, A. & Tungodden, B. (2012). Adferdsøkonomi og økonomiske eksperimenter. *Magma*, 5/2012, s. 26-30. Hentet fra: <https://www.magma.no/adferdsokonomi-og-okonomiske-eksperimenter-f>

Celentani, M. & Ganuza, J. J. (2002). Corruption and Competition in Procurement. *European Economic Review*, 46 (7), s. 1273-1303. Hentet fra: http://ac.els-cdn.com/S0014292101001477/1-s2.0-S0014292101001477-main.pdf?_tid=a9680f32-32d3-11e6-a9e2-00000aab0f01&acdnat=1465979714_111f6583f12505ab876c78b546ad1d45

Chaiken, S. (1980). Heuristic versus systematic information processing and the use of source versus message cues in persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39 (5), s. 752-766.

Hentet fra: <http://neuron4.psych.ubc.ca/~schaller/Psyc590Readings/Chaiken1980.pdf>

Compte, O., Lambert-Mogiliansky, A. & Verdier, T. (2005). Corruption and competition in Procurement Auctions. *The RAND Journal of Economics*, 36 (1), s. 1-15.

Hentet fra: http://www.jstor.org/stable/pdf/1593751.pdf?_=1465979622382

della Porta, D. & Vannucci, A. (2001). Corrupt exchanges: Empirical themes in the politics and political economy of corruption. Paper prepared for conference, Bielefeld.

Deloitte. (2006). *Gjennomgang og kontroll av anskaffelsesprosess: Undervisningsbygg*. Oslo: Deloitte Advokatfirma DA.

Deloitte. (2014) Forvaltningsrevisjon, Bergen kommune: Anskaffelse, oppfølging og kontroll av tjenester fra private leverandører innen helse og omsorg. (Audit & Advisory, August 2014)

Hentet fra:

https://www.bergen.kommune.no/bk/multimedia/archive/00251/Forvaltningsrevisjo_251539a.pdf

Difi. (2015-1, 22. oktober). Vurdere behov.

Hentet fra: <https://www.anskaffelser.no/prosess/gjore-anskaffelser/anskaffelsesprosessen/avklare-behov-og-forberede-anskaffelse/vurdere>

Difi. (2015-2, 20. august). Konkurransestrategiske beslutninger. Hentet fra: <https://www.anskaffelser.no/prosess/gjore-anskaffelser/anskaffelsesprosessen/avklare-behov-og-forberede-anskaffelse/lage-5>

Difi. (2016-1, 25. februar). Avklare behov og forberede konkurransen. Hentet 30. mars 2016 fra: <https://www.anskaffelser.no/prosess/gjore-anskaffelser/anskaffelsesprosessen/avklare-behov-og-forberede-konkurransen>

Difi. (2016-2). Om Avdeling for offentlige anskaffelser i Difi. Hentet fra: <https://www.anskaffelser.no/om-avdeling-offentlige-anskaffelser-i-difi>

Difi. (2016-3, 29. februar). Foreløpig budsjett for anskaffelsen. Hentet 30. mars 2016 fra: <https://www.anskaffelser.no/prosess/gjore-anskaffelser/anskaffelsesprosessen/avklare-behov-og-forberede-konkurransen/lage>

Eilifsen, A., Messier Jr, W., Glover, S. & Prawitt, D. (2014). *Auditing & Assurance Services* (3. utg.). Berkshire, UK: McGraw-Hill Education

Ernst & Young. (2006). *Internkontroll i byggeoppdrag: Undervisningsbygg*. Oslo, Ernst & Young AS.

Felli, L. & Hortala-Vallve, R. (2015). Collusion, Blackmail and Whistle-Blowing. (Working paper series no. 5343)
Hentet fra Department of Economics, London School of Economics: <http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=507031095114097090093000085091126075027044035018011062081008079014116117065093107078101118059119046008055088065008029014029127105055045050021106081080016014003010010076039111077030070068090070126028083122075005122102112066087023083070003029093084021&EXT=pdf>

Ferejohn, J. (1986). Incumbent performance and electoral control. *Public Choice*, 50 (1-3), s. 5-25. Hentet fra: https://www.jstor.org/stable/30024650?seq=1#page_scan_tab_contents

Gedde-Dahl, S. & Kagge, G. (2006). *Den første Undervisningsbyggsaken*. (Metoderapport til Skup 2006).

Hentet fra: <http://2006.metoderapporter.skup.no/2006-29%20Den%20f%20c3%b8rste%20Undervisningsbygg-saken.pdf>

Goulder, L.H., Parry, I.W.H. & Burtraw, D. (1997). Revenue-raising vs. Other approaches to environmental protection: the critical significance of pre-existing tax distortions. *Rand Journal of Economics*, 28(4), s. 708-731. Hentet fra: <http://www.nber.org/papers/w5641>

IAASB. (2016). About IAASB. Hentet fra: <https://www.iaasb.org/about-iaasb>

Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47 (2), s, 263-291.

Hentet fra: https://www.princeton.edu/~kahneman/docs/Publications/prospect_theory.pdf

Kommunerevisjonen. (2006). *Granskingsrapport 2 Undervisningsbygg Oslo KF*. (Rapport 27/2006).

Hentet fra: http://www.nkrf.no/filarkiv/File/Alle_rapporter_i_pdf/Oslo_kommunerevisjon/Granskingsrapport_2_Undervisningsbygg_Oslo_KF.pdf

Laffont, J. J. & Martimort, D. (1997). Collusion Under Asymmetric Information. *Econometrica*, 65 (4), s. 875-911.

Hentet fra: <http://sites-final.uclouvain.be/econ/DW/DOCTORALWS2004/bruno/Mafia/laffont.pdf>

Lambert-Mogiliansky, A. (2011). Corruption and Collusion in Procurement: Strategic Complements. I Rose-Ackerman, S. & Søreide, T. (Eds), *The International Handbook on the Economics of Corruptions* (Vol. 2, s. 108-140). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited.

Lambsdorff, J.G. (2012). Behavioral and experimental economics as a guide to anticorruption. I Serra, S. & Wantchekon, L. (Eds) *New advances in Experimental Research*

on *Corruption Research in Experimental Economics* (s. 279-299). Bingley, UK: Emerald Group Publishing.

Lui, F. T. (1985). An equilibrium queuing model of bribery. *Journal of Political Economy*, vol. 93, s. 760-781.

Hentet fra: https://www.jstor.org/stable/pdf/1832136.pdf?_=1465934046920

Menezes, F. & Monteiro, P. (2006). Corruption and auctions. *Journal of Mathematical Economics*, 42 (1), s. 97-108. Hentet fra: http://ac.els-cdn.com/S0304406805000698/1-s2.0-S0304406805000698-main.pdf?_tid=c0ac1dba-32d2-11e6-a97a-00000aab0f27&acdnat=1465979323_b3c1cd8fd2d14784a18e7ab247303e09

Morgan, J. (2015) Some notes on the Revelation Principle (Pdf). Hentet fra: <http://faculty.haas.berkeley.edu/rjmorgan/phdba279b/Class%201%20Introduction.pdf>

Myerson, R. B. (1988). Mechanism Design. (Discussion paper No. 796). Hentet fra:

The Center for Mathematical Studies in Economics and Management Science, Northwestern University: <https://www2.bc.edu/~chemmanu/phdfincorp/MF891%20papers/Myerson%20mechanism%20design%20review.pdf>

NKRF. (2013, 3. januar). Korrupsjon i kommunal sektor.

Hentet fra: http://www.nkrf.no/nyheter_cms/2013/januar/korrupsjon-i-kommunal-sektor/3461

Nærings- og fiskeridepartementet. (12. oktober 2016). EØS-terskelverdier. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/8218953ab4b34622b4fc390246eb85b5/tabell-som-viser-endringene-i-terskelverdi.pdf>

OECD. (2007). Bribery in Public Procurement: Methods, actors and counter-

measures. Hentet fra <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/44956834.pdf>)

Olsen, C. (2016). Skanner hjernen for å finne profesjonell skepsis. *Magma*, 1/2016, s.78-79. Hentet fra: <https://www.magma.no/skanner-hjernen-for-a-finne-profesjonell-skepsis>

Pedersen, L. (2016). *Korrupsjonsdommer i Norge: 2003-2015*. (Transparency International: 5. opplag).

Hentet fra: <http://www.transparency.no/wp-content/uploads/sites/10/domssamling2016.pdf>

Pigou, A. (1938). *The Economics of Welfare*. London: Macmillan & Co

Regjeringen. (2015, 3. mars). EU/EØS og annet internasjonalt arbeid. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/arbeidsliv/arbeidsmiljo-og-sikkerhet/innsikt/eueos-og-annet-internasjonalt-arbeid-pa-arbeidsmiljo-og-sikkerhetsområdet/id2396827/>

Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government, Causes, Consequences and Reform*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Rypeng, L., & Venli, V. (2016, 15. juni). Fare for økt korrupsjon. Kommunal rapport. Hentet fra: <http://kommunal-rapport.no/2016/06/fare-okt-korrupsjon>

Røkeberg, M. (2013, 28. oktober). Korrupsjonssaken i Bærum ruller videre. *Drammens Tidende*. Hentet fra: <http://www.dt.no/nyheter/nyheter/korrupsjonssaken-i-barum-ruller-videre/s/2-2.1748-1.8132627>

Sandvik, S. (2013, 3. januar). Ekspert: Svakere korrupsjonskontroll enn før. *NRK*. Hentet fra: <https://www.nrk.no/norge/frykter-korrupsjon-ikke-avsløres-1.10859837>

Shleifer, A. & Vishny, R. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), s.599-617. Hentet fra: <http://qje.oxfordjournals.org/content/108/3/599.full.pdf>

Shleifer, A. & Vishny, R. (1998). *The grabbing hand: Government Pathologies and*

their Cures. Cambridge: Harvard University Press.

Statistisk sentralbyrå. (2015, 11, desember). Offentlige innkjøp, 2014. Hentet fra <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/statistikker/offinnkj/aar/2015-12-11>

Søreide, T. (2002). Corruption in public procurement: Causes, consequences and cures. (Report R 2002: 1). Bergen: Chr. Michelsen Institute.

Hentet fra: <http://www.cmi.no/publications/file/843-corruption-in-public-procurement-causes.pdf>

Søreide, T. (2016). *Corruption and criminal justice*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited.

Tanzi, V. (1998). Corruption around the world, causes, consequences, scope, and cures. IMF Staff. Hentet fra: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>

Papers, vol. 45 (4) s. 559-594.

Tirole, J. (1996). A theory of collective reputations (with Applications to the Persistence of Corruption and to Firm Quality). *The review of Economic Studies*, 63 (1), s.1-22.

Hentet fra: <http://www.kellogg.northwestern.edu/faculty/baliga/htm/papers/tirole.pdf>

Transparency International. (2016). Hva er korrupsjon.

Hentet fra <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/44956834.pdf>

Van Winden, F. & Ash, A. (2012). On the behavioral economics of crime. *Review of Law and Economics*, 8 (1), s. 181-213. Hentet fra: <http://elliottash.com/wp-content/uploads/2013/08/VanWinden-Ash-2012-RLE.pdf>